

ÜLDKASULIKU TÖÖ KOHALDAMINE NING MÕJU RETSIDIIVSUSELE

Andri Ahven

Tallinn 2009

Justiitsministeeriumi kriminaalteabe ja analüüsi talitus
Kriminaalpoliitika osakond

Väljaandja:
Justiitsministeerium
Tõnismägi 5a
15191 Tallinn
Telefon: 6 208 100
Faks: 6 208 109
e-post: info@just.ee

Kõik käesolevas materjalis esitatu on kaitstud autoriõigusega, mis kuulub Justiitsministeeriumile. Väljaande tsiteerimine või refereerimine on lubatud üksnes juhul, kui viidatakse materjali autoritele. Ilma Justiitsministeeriumi eelneva kirjaliku nõusolekuta ei ole väljaannet või selle osi lubatud mingil viisil publitseerida.

SISUKORD

KOKKUVÕTE	4
Retsidiivsus	4
ÜKT kohaldamine ja sellega seotud probleemid	4
SISSEJUHATUS	6
METOODIKA	7
Eesmärk ja küsimused	7
Andmeallikad	7
ÜLDKASULIKU TÖÖ PÕHIMÕTTED JA ÕIGUSLIKUD ALUSED	9
ÜKT kohaldamine välisriikides	9
ÜKT efektiivsuse hindamine	10
ÜKT-d puudutavad uuringud Eestis	11
ÜKT kohaldamine Eestis	12
ÜKT tööandjad	13
ÜKT KOHALDAMIST KAJASTAV STATISTIKA	15
ÜKT-le määratud isikute arv	15
ÜKT-le määratud isikuid iseloomustavad tunnused	18
ÜKT-le määratud isikutele pandud kohustuste maht (tundide arv)	20
ÜKT KOHALDAMINE NING SELLEGA SEOTUD PROBLEEMID TÖÖANDJATE JA KRIMINAALHOOLDUSAMETNIKE HINNANGUL	26
AASTATEL 2007–2008 ÜKT-LE SUUNATUD ISIKUTE RETSIDIIVSUS	31
KASUTATUD ALLIKAD	34
LISA 1. ÜKT VÄLISRIIKIDES	36
LISA 2. ÜKT-LE SUUNATUD ISIKUTE SOTSIAAL-DEMOGRAAFILINE KOOSSEIS	40
LISA 3. KÜSIMUSTIK ÜKT TEGIJAIK RAKENDAVATELE TÖÖANDJATELE	42

Kokkuvõte

Retsidiivsus

1. Uute kuritegude toimepanemise (retsidiivsuse) määra hinnati 2007. aastal üldkasulikule tööle (ÜKT) suunatud isikute puhul 12 kuu jooksul pärast ÜKT-le suunamist (ÜKT toimiku avamise kuupäeva). Uue kuriteo oli selle aja jooksul toime pannud:
 - 29% kõigist ÜKT-le suunatud isikutest;
 - 22% kriminaalmenetluse otstarbekusest lõpetamisega (KrMS § 202) ÜKT-le suunatud isikutest;
 - 34% kohtu poolt mõistetud vangistuse asendamisega (KarS § 69) ÜKT-le suunatud isikutest.Karistusseadustiku (KarS) § 69 alusel ÜKT-le suunatud isikute retsidiivsus ühe aasta jooksul oli ligikaudu 1,6 korda suurem kui kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS) § 202 alusel suunatud isikutel.
2. ÜKT kohaldamise mõju retsidiivsuse määrale ainuüksi käesoleva uuringu põhjal veel kindlalt hinnata ei saa. Statistika näitab, et ÜKT-le suunatud isikutest pole valdav enamus ÜKT-le suunamisele järgnenud aasta ega ka 18 kuu jooksul uut kuritegu toime pannud ning ilmselt ei tee seda ka tulevikus, kuna uue kuriteo toime pannud isikute juurdekasv aja jooksul aeglustub.
3. 13% ÜKT-le suunatud isikutest oli varem karistamata (arvesse on võetud vaid KarS § 69 alusel suunatud isikutest).
4. Retsidiivsus oli kõrgem varem karistatud isikute seas. 2007. aastal KarS § 69 alusel ÜKT-le suunatud varem karistamata isikutest pani ühe aasta jooksul uue kuriteo toime 26%, varem karistatud isikutest 37%. Retsidiivsus oli suurim 20ndates ja varastes 30ndates eluaastates ning vähenes tunduvalt pärast 30ndaid eluaastaid.
5. Kõigi 2007. aastal ÜKT-le suunatud isikute seas oli 12 kuu jooksul mistahes liiki uue kuriteo toime pannud isikute osakaal suurim varem liikluskuriteo või avaliku rahu vastase kuriteo toime pannud isikute puhul (33–34%), kellele järgnesid varem varavastase kuriteo toime pannud isikud (30%).
6. Uue samaliigilise kuriteo toimepanemise risk oli suurim varem liikluskuriteo toime pannud isikutel, kellele järgnesid varem varavastase kuriteo toime pannud isikud.
7. Uue kuriteona on alla 21-aastased toime pannud valdavalt vargusi, kuid suhteliselt palju ka vägivaldseid kuritegusid (kehaline väärkohtlemine, avaliku korra raske rikkumine, röövimine). Alates 30. eluaastast on uueks kuriteoks kõige sagedamini olnud liikluskuritegu (korduv joobes sõidukijuhtimine) või karistuse kandmisest kõrvalehoidumine (juhtimisõiguseteta sõidukijuhtimine).
8. Vägivaldsed kuriteod moodustasid poole avaliku rahu vastase või isikuvastase kuriteo toimepanemise tõttu ÜKT-le suunatud isikute poolt kokku toime pandud uutest kuritegudest. Varem muud liiki kuriteo toime pannud isikute puhul oli vägivaldsete kuritegude osakaal uute kuritegude hulgas kolm korda väiksem.

ÜKT kohaldamine ja sellega seotud probleemid

9. ÜKT kasutamine on enamiku tööandjate hinnangul end õigustanud. Sobivaks peetakse eeskätt niisuguseid töid, mis ei nõua pidevat juhendamist ning kus isiku mitteilmumine ei takista muud tööd ega põhjusta lisakulutusi.
10. ÜKT tegijatele rakenduse leidmisega on olnud raskusi eeskätt väikestes valdades, kus pole või on vähe sobivaid tööandjaid. Riigiasutuste ja riigile kuuluvate ettevõtete roll tööandjana on olnud väga väike.
11. ÜKT töögraafikud tuleb töötajate mitteilmumise tõttu sageli ümber teha, seda eriti pikaajaliste kohustuste korral; see toob omakorda kaasa teiste töötajate graafikute muutmise.
12. Sõltuvusprobleemidega või korduvalt samaliigilise kuriteo eest karistatud isikud vajaks eeskätt või lisaks ÜKT-le sotsiaalprogramme, mis aitaks neid probleeme leevendada; esmajoones puudutab see liikluskuritegude eest karistatud isikuid. Praegu on niisuguste programmide (nt liiklusohutusprogramm) järgi vajadus oluliselt suurem, kui neid pakutakse.

13. ÜKT tegijate juhendamisega kaasneb paljudele tööandjatele märkimisväärne ajakulu. Tööandjate tasustamine pole võimalik, kuid tööandjate motiveerimist ja nende töö tunnustamist peavad oluliseks nii kriminaalhooldusametnikud kui ka tööandjad ise. Noorte rakendamine on tööandjatele ajamahukas, kuna nad nõuavad täiskasvanuist oluliselt enam tähelepanu oma vähete sotsiaalsete- ja tööoskuste tõttu. Noorte õigusrikkujate sotsiaalsete probleemide lahendamine vajab teiste institutsioonide oluliselt suuremat osalust.
14. Tööandjad on huvitatud kiire ja ülevaatliku info saamisest "pakutavatest" töötajatest ning soovivad selleks erinevate kanalite kasutamist (sh e-post). Alati ei olda teadlikud võimalustest esitada enda poolt dokumendid digitaalselt allkirjastatuna.
15. Prokuratuur ja kohus ei ole isikute ÜKT-le määramisel alati piisavalt arvestanud nende tervislikku seisundit või isikuomadusi, mille tõttu on ÜKT-le suunatud puudega inimesi ja sõitlasi. Selle peamiseks põhjusteks on olnud prokuröride vähene informeeritus ÜKT olemusest, ebapiisav infovahetus prokuröride ja kriminaalhooldajate vahel ning kohtueelsete ettekannete vähene tellimine.
16. Kriminaalhooldusametnike koormus ületab justiitsministri käskkirjaga sätestatud soovitusliku koormuse, mille tõttu võib kannatada nende töö kvaliteet. Koormuse vähendamiseks reaalsed võimalused praegu puuduvad.
17. Andmestik ÜKT tegijatest on praegusel kujul kohati raskesti analüüsiv, ei võimalda retsidiivsuse operatiivset analüüsi ja sisaldab tehnilisi vigu, mis raskendab ÜKT efektiivsuse hindamist ametliku statistika abil. Praegu puudub ka teave ÜKT tegijate endi hinnangutest ÜKT kohta.

Sissejuhatus

Üldkasulikku tööd (ÜKT) kohaldatakse Eestis vangistuse asenduskaristusena alates 2002. aastast ning selle kasutamine on viimastel aastatel kiiresti kasvanud. Samas puudub teave ÜKT efektiivsusest uute kuritegude ärahoidmisel, mis aitaks kaaluda niisuguse sanktsiooni kohaldamise otstarbekust. Teave ÜKT efektiivsusest on oluline, kuna kavas on ÜKT-d kohaldada ka väärtegude puhul (vastav eelnõu on valminud Justiitsministeeriumis).

Käesolev uuring moodustab esimese etapi kuritegusid toime pannud isikute ÜKT tulemuslikkuse hindamisest, olles sisuliselt üheks osaks Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna poolt 2009. aastal läbi viidavast laiemast uuringust "Kurjategijate retsidiivsus Eestis ja retsidiivsusrisi arvestamine menetlusotsuse valimisel". Selle tulemusena peaks olema võimalik senisest paremini planeerida kriminaalpoliitikas erinevaid alternatiivkaristusi ning kujundada seisukoht erinevate sanktsiooniliikide laialdasema kasutamise või piiramise suhtes.

Peamisteks andmeallikateks uuringu läbiviimisel olid kriminaalhooldusaluste andmebaas ning riiklik kriminaalmenetlusregister. Keskse küsimusena võeti vaatluse alla isikute poolt uute kuritegude toimepanemine alates ÜKT-le suunamisest. Omaette osa uuringust moodustas küsitlus tööandjate hulgas, et selgitada nende hinnanguid ÜKT tulemuslikkusele.

ÜKT tulemuslikkusele uute kuritegude ärahoidmisel saab hinnangu anda pikema perioodi jooksul, jälgides ÜKT-le suunatud isikute käitumist vähemalt 1–2 aasta jooksul pärast neile määratud kohustuste täitmist ning võrdluses muud liiki sanktsiooniga karistatud isikute käitumisega sama perioodi vältel. Käesoleva uuringu raames kasutada olnud statistiline andmestik seda ei võimaldanud, tingituna eeskätt lühikesest vaatlusperioodist – seega ei saa me veel öelda, kui võrd efektiivseks saab ÜKT-d pidada näiteks reaalse vanglakaristusega võrreldes. Samas andis analüüs uut teavet erinevat liiki kuritegusid toime pannud isikute retsidiivsusriskist ja on oluliseks abiks edasises retsidiivsususe analüüsis. ÜKT tulemuslikkuse analüüsi on kavas edaspidi jätkata.

Metoodika

Eesmärk ja küsimused

Uuringus seati eesmärgiks kirjeldada ÜKT-le suunatud isikute koosseisu, nende poolt varem toime pandud kuritegusid ning kohustuste mahtu; samuti tööandjate hinnanguid ÜKT tulemuslikkusele. Keskseks huviküsimuseks oli pärast ÜKT-le suunamist uue kuriteo toime pannud isikute osakaal (korduvkuritegevuse ehk retsidiivsuse määr) tervikuna ja enamlevinud kuriteoliikide puhul.

Kaugemaks eesmärgiks on luua võimalus ÜKT efektiivsuse võrdlemiseks muud liiki sanktsioonidega, mille puhul oleks põhiliseks näitajaks korduvkuritegevuse määr mõne aasta jooksul pärast karistuse ärakandmist või ÜKT kohustuse täitmist. Ainuüksi käesoleva uuringu raames polnud seda veel võimalik teha, kuna puudus võrdlusvõimalus muud liiki sanktsiooniga karistatud isikutega ning olemasolev andmestik ÜKT-le suunatud isikute kohta ei võimaldanud analüüsida nende õiguskäitumist ÜKT kohustuse täitmise järel; samas on ÜKT üheks eesmärgiks just kuriteo toime pannud isikute positiivne mõjutamine.

Arvestades ÜKT-le määramist puudutavate seaduste muutmist ja ÜKT-le suunatud isikute andmebaasi koosseisu valiti põhiliseks vaatlusaluseks kontingendiks 2007. ja 2008. aastal ÜKT-le suunatud isikud. Korduvkuritegevuse analüüsis vaadeldi esmajoones 2007. aastal suunatud isikuid, kuna nende puhul jäi vaatlusperioodiks vähemalt 12 kuud.

Põhilised uurimisküsimused

1. Millist laadi tööd ÜKT-le määratud isikud peamiselt teevad ja millistes ettevõtetes leiavad nad rakendust?
2. Kui palju ja milliste sotsiaaldemograafiliste tunnustega isikuid aastatel 2007–2008 erineval alusel karistusseadustiku (KarS) § 69 ja kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS) § 202 alusel ÜKT-le määrati?
3. Milline oli määratud ÜKT kohustuste maht (tundide arv) ja mil määral on need kohustused täidetud?
4. Millist liiki kuritegusid on ÜKT-le suunatud isikud peamiselt toime pannud?
5. Kui suur osa ÜKT-le 2007. aastal määratud isikutest pani määramisele järgnenud 12 kuu jooksul toime uue kuriteo?
6. Milliste kuriteoliikidega ja sotsiaaldemograafiliste tunnustega retsidiivsusoht eelkõige seondub?
7. Millised on olnud ÜKT rakendamise kitsaskohad (praktilised probleemid)?
8. Kas ÜKT-le suunatud isikute poolt realselt tehtav töö aitab kaasa ÜKT kohaldamisel seatud eesmärkide saavutamisele?

Andmeallikad

Peamisteks andmeallikateks uuringu läbiviimisel olid:

- 1) kriminaalhooldusaluste andmebaas ÜKT-le suunatud isikuid puudutavas osas (kõigi isikute sotsiaaldemograafilised tunnused, neile määratud kohustused ja nende täitmine, tööandjad; KarS § 69-ga suunatud puhul viimane kuritegu ja varasem karistatus);
- 2) riiklik kriminaalmenetlusregister (kõigi ÜKT-le suunatud isikute puhul andmed selle kohta, kas pärast ÜKT toimiku avamist on isikut kahtlustatud uue kuriteo toimepanemises, s.t kas teda on uuesti üle kuulatud enne 1. jaanuari 2009; KrMS § 202-ga suunatud puhul andmed viimase kuriteo kohta enne ÜKT-le suunamist);
- 3) tööandjate seas mais 2009 elektrooniliselt läbi viidud küsitluse vastused (e-postiga saadeti küsimustik 79-le suuremale tööandjale üle Eesti, kes 2008. aastal rakendasid vähemalt 5 ÜKT tegijat; vastused saadi 48-lt tööandjalt);
- 4) intervjuud seitsme Tallinnas paikneva tööandjaga mais 2009;
- 5) kohtumine Tallinna Vangla kriminaalhooldusosakonna töötajatega mais 2009.

Kirjanduse abil tutvuti mõnede välisriikide kogemusega ÜKT kohaldamisel (Soome, Ühendkuningriik).

ÜKT raames tehtava töö iseloomustamisel lähtuti esmalt kriminaalhooldusaluste andmebaasis sisalduvatest andmetest ÜKT tegijate töökohtade kohta, mida hiljem täiendati tööandjate küsitlemisest saadud teabega (kriminaalhooldusaluste andmebaas annab küll tervikliku loendi tööandjatest, kuid töö laadi kajastatakse selles vabatekstina ning seetõttu on kirjed väga erineva detailsusega).

ÜKT-le suunatud isikute arvu kirjeldatakse kriminaalhooldusaluste andmebaasi alusel aastatel 2004–2008 kõigi kuritegude puhul kokku ning lisaks aastatel 2007–2008 enamlevinud kuriteoliikide osas (sh varavastased, isikuvastased ja liikluskuriteod); siinjuures näidatakse isiku ÜKT-le suunamisel kasutatud variant (KarS § 69 või KrMS § 202).

ÜKT tegijate soolise ja vanuselise koosseisu ning isikute retsidiivsuse kirjeldamisel arvestatakse iga isikut vaid ühe korra. ÜKT-le suunatud isikute üldist arvu ning mõningaid muid tunnuseid kajastavad näitajad arvestavad korduvalt suunamisi ja on seetõttu veidi suuremad sugu, vanust ja retsidiivsust kajastavatest andmetest. Kohati erineb vaatlusega hõlmatud isikute arv: kõigi isikute kohta pole alati olnud andmeid kõigi vaadeldavate tunnuste osas. Erinevusi võib põhjustada ka päringute tegemise erinev ajahetk; lisaks on andmestikus ilmnenud vigu ja korduvusi, mida võimalusel on parandatud. Seetõttu on erinevates tabelites näidatud isikute koguarvudes erinevusi, kuid üldpildi seisukohalt on need erinevused tähtsusetud ning ei mõjuta näitajate omavahelisi proportsioone ja protsentuaalset jaotust, mis on käesoleva uuringu seisukohalt reeglina huvipakkumamad kui absoluutarvud.

ÜKT kohustuste mahtu aastatel 2007–2008 kirjeldatakse kriminaalhooldusaluste andmebaasi alusel; sh leiti määratud kohustuste keskmised määrad ning miinimum- ja maksimummäärad. Määratud kohustuste täitmise kohta polnud võimalik detailset infot saada (kui palju tunde olid teinud ÜKT pooleli jätnud isikud ning millisel kuupäeval kohustus täideti või ÜKT loeti katkenuks), seepärast piirduti kohustuste täitmise kirjeldamisel andmetega ÜKT sooritamise või erakorralise ettekandega katkestamise kohta.

Retsidiivsust kirjeldatakse eeskätt 2007. aastal ÜKT-le suunatud isikute puhul, tuginedes riiklikus kriminaalmenetlusregistris sisalduvatele andmetele kuriteos kahtlustatavana ülekuulamisest pärast ÜKT toimiku avamise kuupäeva, kuid enne 1. jaanuari 2009: näidatakse uue kuriteo toime pannud isikute osakaal kõigist 2007. aastal ÜKT-le suunatud isikutest 3 kuni 18 kuud pärast ÜKT toimiku avamist. Siinjuures tuleb arvestada, et kuriteos kahtlustatavana ülekuulamine ei tarvitse alati tähendada, et isik tegelikult kuriteo toime pani; samas ei jõua politseini teave suurest osast eeskätt kergemat laadi kuritegudest.

Andmeanalüüsi komplitseeris asjaolu, et kriminaalhooldusaluste andmebaasi ja riikliku kriminaalmenetlusregistri näol on tegu erinevate andmebaasidega, kus isikute korduvuse puhul tuli valik teha üksikjuhtumite kaupa (nt valida juhtum ÜKT toimiku avamise kuupäeva ja kuriteo paragrahvi arvestades – vt allpool). Üksikuid isikuid puudutavad andmed tuli seetõttu ükshaaval liita.

Retsidiivsusega seonduvate tegurite analüüsil võrreldakse aastatel 2007–2008 ÜKT-le suunatud isikute puhul pärast ÜKT-le suunamist ja enne 2009. aastat uue kuriteo toime pannud ning uut kuritegu mitte toime pannud isikute kontingenti erinevate tunnuste osas (sugu, vanus, suunamise alus, varasem karistatus, varasema ja uue kuriteo liik).

Juhul kui ühel ja samal päeval oli isik kuriteos kahtlustatavana üle kuulatud mitmes kuriteos, valiti neist KarS-s ette nähtud maksimaalse karistumäära järgi kõige raskem kuritegu; mitme sama raskusega kuriteo puhul aga kõige väiksema numbriga KarS paragrahv (nt valiti KarS § 121 ja § 199 lõike 1 koosinemisel § 121 kui väiksema numbriga paragrahv).

Raskeima kuriteo printsiibist lähtudes korrigeeriti real juhtudel enne andmeanalüüsi kriminaalhooldusaluste andmebaasis olnud kirjet kuriteoliigi (KarS peatükk) kohta: sageli olid kuriteo paragrahvi kajastavas veerus näidatud koos KarS § 329 (karistuse kandmisest kõrvalehoidumine) ja § 424 (korduv joobes sõidukijuhtimine), kuid kuriteo liik oli näidatud § 329 järgi, mille eest on ette nähtud kergem karistus kui § 424 eest.

Üldkasuliku töö põhimõtted ja õiguslikud alused

ÜKT kohaldamine välisriikides

ÜKT-d hakati alternatiivkaristusena kohaldama 1960ndail USA-s eeskätt kergete õigusrikkumiste puhul (liiklusrikkumised, pisivargused, muud mittevägivaldsed õigusrikkumised). Seda on määratud peamiselt lühiajalise vangistuse või rahatrahvi asemel. Võimalikud on ka kombinatsioonid muud liiki sanktsioonidega, nt traditsioonilise kriminaalhooldusega või lisaks rahatrahvidele.¹

Euroopas on ÜKT kasutusel eeskätt lühiajalise vangistuse alternatiivina. ÜKT määramine hakkas levima 1970ndail (Inglismaa ja Wales, Šveits, Lääne-Saksamaa, Luksemburg); 1980ndail järgnesid Itaalia, Holland, Belgia, Taani, Portugal, Prantsusmaa, Iirimaa ja Norra ning 1990ndail Rootsi, Soome, Tšehhi Vabariik jt. Praeguseks kasutatakse ÜKT-d laialdaselt Euroopas, Austraalias, Kanadas ja Uus-Meremaal; USA-s on see jäänud mõnevõrra tagasihoidlikumaks.

ÜKT-d võidakse kohaldada erinevatel menetlusetappidel: nt pärast kinnipidamist kriminaalmenetluse lõpetamisel, kohtueelselt vahi alt vabastamisel; kohtu poolt iseseisva karistusena, karistamisest tingimisi loobumisel, tingimisi vanglakaristuse mõistmisel, muud liiki karistuse asemel või sellele lisaks; vanglast vabastamisel kriminaalhooldusametniku järelevalve alla määramisel.²

ÜKT kohaldamise eesmärgid eri riikides on üldjoontes sarnased:

- leevendada koormust vanglasüsteemile ja vähendada vangide arvu;
- heastada ühiskonnale õigusrikkumisega tekitatud kahju (sh võidakse nõuda enda tekitatud või sellega samalaadse kahju kõrvaldamist, nt grafiti eemaldamine või koristustööd);
- parandada võimalusi õigusrikkuja resotsialiseerimiseks ja rehabilitatsiooniks.

Töökoha valikul arvestatakse võimalusel isiku oskustega ja huvidega, s.t kasu nähakse eeskätt isiku oskuste ärakasutamises, mitte lihtsalt karistamises. Maksejõuetu isiku poolt trahvide maksmatajätmise korral võidakse ÜKT-d rakendada tasumata trahvi kompenseerimiseks, lähtudes nt miinimumpalgast. Euroopa riikides kasutatakse vanglakaristuse asendamisel ÜKT-ga enamasti suhet, kus ühele vanglapäevale vastab üks tund ÜKT-d.

Näitena üksikute riikide praktikast kirjeldatakse allpool ÜKT kohaldamist Soomes ja Ühendkuningriigis (Šotimaal). Üksikasjalikum kirjeldus nende kohta tuuakse lisa 1.

Soome

Soomes on ÜKT vanglakaristuse asenduskaristus, mille peamiseks eesmärgiks on vanglakaristusega kaasnevate kahjude vältimine. Võrreldes vanglakaristusega peaks ÜKT aitama süüdimõistetul ühiskonda integreeruda, tugevdada ühiskonna suhtes positiivseid hoiakuid ja parandada tema sotsiaalseid oskusi toimetulekuks. ÜKT-d kestusega 20–200 tundi saab määrata juhul, kui kuriteo eest määratakse kuni 8 kuud kestev mittetingimuslik vanglakaristus, süüdistatav nõustub ÜKT-ga ning võib arvata, et ta tuleb sellega toime. Enam kui aasta kestva tingimisi vangistuse lisakaristusena saab ÜKT-d määrata kuni 90 tundi. ÜKT-d tehakse algselt mõistetud vanglakaristusega sama ajavahemiku jooksul põhitööst või õppimisest vabal ajal. Üldjuhul asendatakse üks päev vangistust ühe tunni ÜKT-ga, kuid reaalne vangistus kestab tänu ennetähtaegsele vabastamisele tegelikult ÜKT-st vähem.³

¹ Bouffard, J. A. & Muftic, L. R. (2007). The Effectiveness of Community Service Sentences Compared to Traditional Fines for Low-Level Offenders. – The Prison Journal. Vol. 87, No. 2, 171–194.
<http://tpj.sagepub.com/cgi/content/abstract/87/2/171>

² Harris, R. J. & Wing Lo, T. (2002). Community Service: Its Use in Criminal Justice. – International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology. Vol. 46, No. 4, 427–444.
<http://ijo.sagepub.com/cgi/content/abstract/46/4/427>

³ Vt Soome kriminaalhooldusameti koduleht: <http://www.kriminaalihuolto.fi/15139.htm> (27.04.2009); Keinänen, A. (2008). Yhdyskuntapalvelu empiirisen kriminologisen tutkimuksen kohteena. Akateeminen väitöskirja. Joensuu yliopisto. Joensuu. http://joypub.joensuu.fi/publications/dissertations/keinanen_yhdyskuntapalvelu

Praegu võib kuni 10 tundi ÜKT-d asendada sõltuvuse vähendamisele suunatud või muus retsidiivsust vähendavas programmis osalemisega, kuid kava kohaselt saaks alates 2010. aastast erinevateks rehabilitatsiooniprogrammideks kasutada kuni poolt ÜKT mahust; pikkade karistuste korral aga kuni 30 tundi.⁴

Šotimaa⁵

Šotimaal on ÜKT vangistuse alternatiiviks, mida kohus saab praegu määrata kuni 80–300 tundi ning see kohustus tuleb täita ühe aasta jooksul. Eeldatavalt 2009. aasta lõpuks jõustuva uue korra kohaselt saab ÜKT-d määrata 20–300 tundi ning kohustus tuleb täita 6 kuu jooksul; kuni 100 tunni määramisel aga 3 kuu jooksul – sel viisil tagatakse, et kuriteo ja karistuse vahele ei jää liiga pikk aeg ning süüdlane tajub nendevahelist seost.

Valitsus rõhutab, et ÜKT näol on tegu eeskätt karistusega, mitte vaid süüdlast toetava meetmega, mille eesmärgiks on lisaks süüdlase karistamisele tagada ka tema poolt tekitatud kahju mingil määral heastamine. Uus kord võimaldab kuni 15% määratud tundide arvust kulutada muuks kui tasuta tööks, nt osalemiseks oskuste arendamise või nõustamisprogrammis, mis on suunatud õigusrikkumiste põhjustele ja abistab süüdlast tema soovis muutuda. Valitsus kavatseb ka luua võimaluse ÜKT tegijate suhtes elektroonilise järelevalve hilisemaks kohaldamiseks juhtudel kui ÜKT nõudeid rikutakse.

ÜKT kohaldamisel on põhimõteteks kiirus, paindlikkus ja kogukonna kaasamine. ÜKT-le suunamise ettevalmistamine peab algama järgmisest tööpäevast pärast kohtuotsust (tavaliselt viiakse see lõpule nädalaga). Kavas on laiendada pakutavate töökohtade valikut, sh tööks öösel ja nädalalõppudel. Tööülesannete valikul pannakse kohustus konsulteerida kohaliku kogukonnaga, millist tööd kuritegudega tekitatud kahju heastamiseks vajalikuks peetakse.

ÜKT efektiivsuse hindamine

ÜKT efektiivsust on kõige sagedamini hinnatud retsidiivsuse aspektist: ÜKT-le määratud või selle läbinud isikute poolt uute kuritegude toimepanemist on võrreldud nt vanglast vabanenud isikutega. Niisuguste uuringute puhul on sageli raskuseks sobivate võrdlusgruppide moodustamine ning erinevate tegurite mõju arvestamine (nt üht või teist liiki sanktsiooni määramist mõjutanud asjaolud). Juhul kui võrdlusgruppide koosseis jääb taustategurite osas erinevaks, ei tarvitse ainuüksi retsidiivsuse määra võrdlemine anda usaldusväärset pilti erinevat liiki sanktsioonide mõjust. Ühe uuringu tulemused ei tarvitse olla üldistatavad teistele programmidele või õigussüsteemidele.

Mitmetes uuringutes on jõutud järeldusele, et ÜKT-le määratud isikute retsidiivsus on jäänud samale tasemele või mõnevõrra väiksemaks kui vangistusega karistatud isikute puhul; eespool kirjeldatud põhjustel on aga raske täpselt selgitada ÜKT mõju võrreldes vangistusega. Samas märgitakse, et juba ainuüksi ÜKT raames tehtav tasuta töö toob ühiskonnale kasu, isegi kui kindlad tõendid ÜKT suuremast efektiivsusest vangistusega võrreldes puuduvad; samuti on ÜKT raames paremad eeldused isiku resotsialiseerimiseks ja teiste eesmärkide saavutamiseks. ÜKT maksimaalse efektiivsuse tagamiseks ja retsidiivsusrisi vähendamiseks on oluline isiku sobivuse hoolikas hindamine enne ÜKT-le suunamise otsustamist ning süüdlase sõltuvusprobleemide vähendamine, nt kaasates ta vastavatesse ravi- ja rehabilitatsiooniprogrammidesse.⁶

A. Keinänen analüüsis oma töös (2008) ÜKT katkestamist tingivaid tegureid Soomes. Ta märgib, et ehkki ÜKT katkestamise määra alusel ei saa mõõta niisuguse sanktsiooni retsidiivsust vähendavat mõju, võib seda pidada seatud eesmärkide mittesaavutamiseks ning seetõttu vähemalt osalise ebaõnnestumisena. Uuring näitas, et ühe sotsiaalprobleemi esinemisega kaasnes suurem tõenäosus

⁴ Jopa puolet yhdyskuntapalvelusta voi pian olla kuntoutusta (2009). Helsingin Sanomat / STT. 27.04.2009. <http://www.hs.fi/kotimaa/artikkeli/Jopa+puolet+yhdyskuntapalvelusta+voi+pian+olla+kuntoutusta/11352454900>

⁵ Protecting Scotland's Communities: Fair, Fast and Flexible Justice (2008). The Scottish Government. Edinburgh. <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2008/12/16132605/0>

⁶ Bouffard & Muftic (2007); The Effectiveness of Community-Based Sanctions in Reducing Recidivism (2002). Oregon Department of Corrections. http://www.oregon.gov/DOC/TRANS/CC/docs/pdf/effectiveness_of_sanctions_version2.pdf; Reforming and Revitalising (2007). Report of the Review of Community Penalties. The Scottish Government. Edinburgh. <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2007/11/20142739/0>

teiste sotsiaalprobleemide esinemiseks ning eriti alkoholi- või uimastisõltuvuse puhul ilmnesisid tugevad statistilised seosed muude sotsiaalsete probleemidega. Kõige suurem on ÜKT katkestamise tõenäosus neil, kellel on sõltuvusprobleemid, enam kui 100 tundi kestev töökohustus ja raskused elamispiinaga. Seksuaalkuriteo eest karistatud katkestasid ÜKT märgatavalt harvemini kui muud liiki kuritegude eest karistatud.⁷

ÜKT-d puudutavad uuringud Eestis

Eestis on ÜKT temaatikat põhjalikumalt käsitletud mõnedes üliõpilastöodes, mis valmisid aastatel 2002–2003 Tartu Ülikoolis. Neis anti ülevaade ÜKT kui karistusliigi väljakujunemisest maailmas, mõnede välisriikide praktikast ÜKT kohaldamisel, Eesti sellelaadsetest kogemustest ning ÜKT õiguslikust regulatsioonist karistusseadustikus jt õigusaktides. K. Kirspuu ja A. Kruusementi töödest olulise osa moodustas lisaks üldmainitud aspektidele ÜKT kohaldamist puudutanud küsitluste tulemuste analüüs (vt allpool).

Kaido Kirspuu käsitles 2002. aastal valminud bakalaureusetöös kriminaalkoodeksi (KrK) alusel⁸ vabatahtliku kohustusena võetud ÜKT kohaldamist aastatel 2000–2002 Tartu Maakohtu kriminaalhooldusosakonna (KrHO) näitel, kus ta ise töötas kriminaalhooldusametnikuna. Eesmärgiks oli analüüsida ÜKT kui karistuse efektiivsust ja erinevate osapoolte suhtumist ÜKT-sse. Töö raames intervjueris autor 10 kriminaalhooldusametnikku ja 10 kriminaalhooldusele mõistetud isikut, kellele ÜKT oli määratud seoses katseajal toime pannud uue õigusrikkumisega. Intervjuudes selgitati nende hinnanguid ÜKT-le (sh töö tegemist soodustavad ja takistavad tegurid, optimaalne tundide arv, töö mõjus, mõju karistuspoliitikale, sobivus karistusena). Intervjueeritud ametnikud ja ÜKT tegijad suhtusid sellesse karistusliiki positiivselt. ÜKT tegijad pidasid seda ka väikese tundide arvu korral efektiivsemaks kui vangistust; samas arvati olevat negatiivse mõjuga liiga suur tundide arv⁹. Optimaalseks pidasid õigusrikkujad ise 20–40 tundi, ametnikud aga 30–100 tundi.¹⁰

Anne Kruusementi 2003. aastal valminud bakalaureusetöö teemaks oli "Üldkasulik töö alternatiivkaristusena kriminaalõiguses". Lisaks ajalooliste ja teoreetiliste aspektide ning teiste riikide kogemuste käsitlemisele analüüsis autor kriminaalhooldusametnike seas 2003. aasta aprillis läbi viidud ankeetküsitluse tulemusi. Küsitluse eesmärgiks oli selgitada, milliseid isikuid oli hiljuti jõustunud KarS alusel ÜKT-le suunatud, kui pikk oli neile mõistetud karistus ja kuidas oli kulgenud selle kandmine, kus ja milliseid töid ÜKT-na tehti, millised probleemid olid ilmnenud ÜKT kohaldamisel ning kuidas hinnati ÜKT perspektiive. Vastused saadi 17 kriminaalhooldusosakonnalt 41 isiku kohta¹¹. ÜKT näol oli kõige sagedamini tegu heakorra-, koristus- ja haljastustöödega; märgiti ka ehitus- ja remonditöid, puude lõhkumist, abitöid jm; peamisteks tööandjateks olid KOV-d ja MTÜ-d.

Küsitletud ametnikud tõid peamistena esile järgmisi probleeme: kohtud ei telli kohtueelset ettekannet; töötundide liiga suur arv (veel kehtis vangistuspäevade ja töötundide suhe 1:4); raskused töökohtade leidmisega, eriti õhtuti, nädalavahetustel ja maakohtades talvel; raskused kaugetest maakohtadest tööl käimisega ning sealsete klientide kontrollimisega; tööandjate raskused piisavas mahus tööd leida, eriti väikeasulates ja maal; ÜKT määramine alkoholi- või narkosõltlastele ning väheste sotsiaalsete oskustega isikutele, mis on olnud tingitud kohtueelse ettekande tellimata jätmisest. Kokku ei osanud 8

⁷ Keinänen, A. (2008).

⁸ Kriminaalkoodeksi puudus mõiste "üldkasulik töö", kuid § 47¹ lg 3 nägi ette võimalust kohtul kohustusena kinnitada ka niisugused süüdimõistetud poolt endale katseajaks võetud kohustused, mida sama paragrahvi lõikes 2 ei loetletud. Vt <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=184289>. K. Kirspuu andmetel oli Tartu Maakohtu alates 2000. aasta algusest kuni 2002. aasta aprillini määratud ligikaudu 140–150 korral ÜKT-d isikutele, kes olid rikkunud kriminaalhoolduse tingimusi ja/või olid katseajal sooritanud õiguserikkumisi ning olid võtnud vabatahtlikult endale kohustuse ÜKT tegemiseks. Tema andmetel esines alates 2000. aastast sarnast praktikat ka teistes piirkondades, kuid ülevahtlikud andmed selle ulatuse kohta puuduvad.

⁹ Viis intervjueeritavat kümnest avaldas arvamust, et neile määratud tundide arv oli liiga väike (see jäi vahemikku 5–30 tundi). Uuring viidi läbi enne KarS jõustumist, mis algul nägi ette ühe vanglapäeva asendamist nelja tunniga.

¹⁰ Kirspuu, K. (2002). Senine kogemus üldkasuliku töö kohaldamisel kriminaalhoolduses Tartu maakohtu kriminaalhooldusosakonna näitel. Bakalaureusetöö. Juhendaja J. Strömpl. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduskond, sotsiaalpoliitika õppetool. Tartu. http://www.vangla.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=4501/kaido_kirspuu.pdf

¹¹ Seisuga 31.03.2003 moodustasid ÜKT-le suunatud isikud 0,6% kokku 6661-st kriminaalhooldusalusest.

osakonda ÜKT kohaldamise vähese aja tõttu veel selget üldhinnangut anda (kuid hoiakud olid pigem positiivsed); kindlalt positiivse hinnangu andis 6 ja negatiivse 3 osakonda.¹²

ÜKT põhimõtteid on lühidalt käsitletud ka Katrin Pops oma diplomitöös "Kriminaalhooldus alternatiiviks vanglale" (2003).¹³

ÜKT kohaldamine Eestis

Eestis loodi ÜKT-le õiguslik alus 2002. aasta 1. septembrist jõustunud karistusseadustikuga. ÜKT kui vangistuse asenduskaristuse üks eesmärk on vähendada vangistuse osa karistuspoliitikas¹⁴. Sellega piiratakse süüdimõistetu vaba aega ja seega ka võimalusi uuesti kuritegusid toime panna, samal ajal lastes tal sobivas vormis heastada ühiskonnale tehtud kahju. ÜKT-d saab mõista kuni kaheaastase vangistusega karistatud isikutele süüdlase eelneval nõusolekul ning selle eest tasu ei maksta.

Algul vastas ühele päevale vangistusele neli tundi üldkasulikku tööd, kuid alates 2004. aasta algusest vähendati seda määra kahele tunnile. Maksimaalselt saab vangistuse asendamisel ÜKT kestuseks olla seega 1460 tundi. 2007. aasta algusest jõustus KarS muudatus, mis võimaldab katseajal uue tahtliku kuriteo toime pannud süüdimõistetu vangistuse täitmisele pööramise asendada ÜKT-ga.¹⁵

ÜKT kestus ei tohi ületada kaheksat tundi päevas ning muust tööst ja õpingutest vabal ajal nelja tundi päevas. ÜKT mõistmisel määrab kohus selle tegemise tähtaja, mis ei või ületada 24 kuud. Keskmise ÜKT tegemise tähtaeg oli 2007. aastal suunatutel 291 päeva ja 2008. aastal suunatutel 304 päeva.¹⁶ Kui süüdimõistetu hoidub kõrvale ÜKT-st, ei järgi kontrollnõudeid või ei täida talle pandud kohustusi, võib kohus kriminaalhooldusametniku ettekande alusel pöörata talle mõistetud vangistuse täitmisele. Vangistuse täitmisele pööramisel arvestatakse karistusest kantuks süüdimõistetu tehtud üldkasulik töö, mille kaks tundi võrdub ühe päeva vangistusega.

Juhul kui ÜKT tegemise ajal paneb isik toime uue kuriteo ja selle eest karistatakse teda vangistusega, võidakse sellele liita talle varem mõistetud üldkasulikku töö tegemata osa (kaks tundi võrdub ühe päeva vangistusega). Võimalik on ka uue kuriteo eest mõistetud vangistuse asendamine ÜKT-ga, nii et isik jätkab ÜKT tegemist, kuid tema kohustuse maht suureneb uue kuriteo eest määratud tundide võrra.

Kriminaalmenetluse seadustiku jõustumisega 2004. aasta 1. juulil loodi võimalus üldkasulikule tööle suunata ka neid isikuid, kelle puhul kriminaalmenetlus lõpetatakse avaliku menetlushuvi puudumise tõttu ja kui süü ei ole suur (§ 202). Kohus võib prokuratuuri taotlusel ja kahtlustatava või süüdistatava nõusolekul panna talle kohustuse määratud tähtajaks teha 10–240 tundi üldkasulikku tööd. See tuleb kõne alla teise astme kuriteo puhul, mille eest pole karistusena ette nähtud vangistuse alammäära või nähakse karistusena ette ainult rahaline karistus. ÜKT-le suunamisel kriminaalmenetluse lõpetamisega kontrollnõudeid ei kehtestata ning kriminaalhooldusametnik järjepidevat järelevalvet ei teosta, kuid ÜKT kohustuse täitmata jätmisel uuendab prokuratuuri taotlusel kohus kriminaalmenetluse oma määrusega.

ÜKT-d rakendatakse ulatuslikult liikluskuritegude ja varavastaste kuritegude puhul. Üldjuhul ei sobi ÜKT-le raske vägivalda- või seksuaalkuriteo toime pannud isikud, alkoholi- või uimastisõltlased, kindla elukohata isikud, emotsionaalselt tasakaalutud isikud ning pika kuritegeliku karjääriga isikud. Süüdimõistetu kohustub ÜKT-d tegema pärast oma õppe- või põhitöö lõppu ning oma vabast ajast, reeglina palgaliste töökohtadega mittekonkureerivatel aladel.

¹² Kruusement, A. (2003). Üldkasulik töö alternatiivkaristusena kriminaalõiguses. Bakalaureusetöö. Juhendaja prof J. Sootak. Tartu Ülikooli õigusteaduskond, kriminaalõiguse õppetool. Avatud Ülikool. Tallinn.

http://www.vangla.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=4515/yldksulik_kruusement.pdf

¹³ Pops, K. (2003). Kriminaalhooldus alternatiiviks vanglale. Diplomitöö. Juhendaja K. Kask. Tartu Ülikooli Pärnu Kolledž, sotsiaaltöö korralduse lektoraat. Pärnu.

http://www.vangla.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=4503/krimh_altern_vangla_pops.pdf

¹⁴ Sootak, J. ja Pikamäe, P. (koostajad) (2002). Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura.

¹⁵ <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13164118>

¹⁶ KarS § 69 alusel suunatute puhul 2007. aastal 419 päeva ja 2008. aastal 436 päeva; KrMS § 202 alusel suunatute puhul vastavalt 110 päeva ja 121 päeva.

ÜKT tööandjad

ÜKT kohaldamist sätestab justiitsministri määrusega kehtestatud "Üldkasuliku töö ettevalmistamise, täitmise ja järelevalve kord". Selle kohaselt sõlmib kriminaalhooldusosakonna juhataja oma piirkonna tööandjatega koostöölepingu. Üldkasuliku töö rakendamist korraldavad kriminaalhooldusametnikud.¹⁷

Tööandja valikul tuleb arvestada, et pakutav töö vastaks vähemalt ühele alljärgnevatest tingimustest:

- 1) aitaks likvideerida kuriteo tagajärgi;
- 2) oleks ümbruskonna heakorrastusega seotud füüsiline töö;
- 3) aitaks kaasa vanurite ja puuetega inimeste eest hoolitsemisele;
- 4) oleks aktiivne panus kohaliku kogukonna hüvanguks;
- 5) ei konkureeriks palgaliste töökohtadega.

Tööandjana tuleb eelistada riigi või kohaliku omavalitsuse asutust või mittetulundusühingut ning tööandjat, kelle pakutavat tööd oleks võimalik teha ka õhtusel ajal ja nädalalõppudel. ÜKT tegemise koha valikul peab arvestama sellega, et ÜKT piiraks kriminaalhooldusala vaba aega ja nõuaks temalt pingutust, kuid ei tekitaks talle ülemääraseid ebamugavusi ning see ei takistaks teistel isikutel täita samalaadset kohustust.

ÜKT korraldamise meetodikas märgitakse, et karistuseesmärgid saavutatakse kõige paremini juhul, kui süüdimõistetud ka ise töö vastu huvi tunneb. Töö laad peaks võimalusel arvestama isiku erialast ettevalmistust, mis soodustab töö tulemuslikkust. ÜKT peaks süüteole ja kohtuotsusele järgnema võimalikult kiiresti; pärast jõustunud kohtuotsust tuleb töökoht leida viie tööpäeva jooksul¹⁸. ÜKT eesmärgiks on isikut positiivselt mõjutada pikema aja jooksul, mitte kohustuse kiire täitmine; seepärast koostatakse töögraafik reeglina pikema aja peale, võttes samal ajal arvesse isiku põhitööd, õppimist või muid sotsiaalseid kohustusi.¹⁹

Tööandjatele ei pakuta konkreetseid isikuid, vaid tööandjaid üritatakse leida laiemalt, nt saadetakse info kohalikusse omavalitsusse, korraldatakse teabepäevi jm. Tööandjaga sõlmitavas lepingus sätestatakse, mitu inimest saab tööandja korraga võtta ja kui pikaks ajaks ning millistel tingimustel; sh kas ta välistab mõne kliendigrupi ning kas saab töötada ka õhtul ja nädalavahetusel.

Reeglina otsitakse tööandjaid siis, kui ei ole konkreetseid kliente. Juhul kui piirkonda tuleb isik, kellele võiks sobida mõne kohaliku tööandja pakutav töö, võetakse viimasega ühendust ja lepitakse kokku konkreetse isiku osas. Võib juhtuda, et parajasti pole tööd pakkuda, kuid kui tööandja on sellega nõus, jääb leping kehtima, ehkki seda sel korral ei kasutatud (seda ei käsitleta keeldumisena). Mõnikord otsitakse konkreetsele inimesele ka töökoht, mis võibki jääda vaid ühekordseks: näiteks maakoht, kus ei ole ÜKT tegijaid varem olnud ning nüüd leitakse sobiv tööandja, kellega lepitakse kokku just selle isiku jaoks töö. Juhul kui sinna rohkem isikuid ÜKT-le ei suunata, ei pruugi koostöö jätkuda või pole tööandja sellest edaspidi enam huvitatud.

Suurema osa ÜKT tööandjatest moodustavad KOV-d ise ning neile kuuluvad asutused või ettevõtted (sh koolid, lasteaedad, sotsiaal-, noorte-, spordikeskused, vanade- ja hooldekodud, raamatukogud, kommunaalettevõtted, kalmistud jm); 2008. aastal oli nende osakaal ligikaudu 60%. Osakaalult järgnesid MTÜ-d ligi 15%-ga. On ka eraettevõtteid, kes reeglina pakuvad teenust KOV-le: nt Tallinnas ja mujal suuremates linnades ei ole KOV-l oma asutusi, vaid kuulutatakse konkurss haljastus- või koristustööde peale, mille võidab mõni eraettevõtte. Ka sellisel juhul toimub töö siiski avalikes huvides. Riigiasutuste ja riigile kuuluvate ettevõtete roll tööandjana praegu praktiliselt puudub.

ÜKT tegijaile tööd pakkuvate tööandjate arv on iga aastaga suurenenud. 2008. aastal andis kriminaalhooldusala andmebaasi järgi Eestis kokku ÜKT tegijaile tööd vähemalt 438 erinevat tööandjat (iga isiku puhul on arvestatud vaid esimesena märgitud tööandjat ning mitme tööandja puhul

¹⁷ <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13067721>

¹⁸ Olemasolev statistika ei võimalda ilma selgitada, kui palju aega keskmiselt kulub süüte toimepanemisest ÜKT reaalse alustamiseni.

¹⁹ Üldkasuliku töö korraldamise meetodika (2004). Justiitsministeerium. Tallinn.

võis mõni neist toodud arvus mitte kajastuda); neist 79 rakendas vähemalt viit ÜKT tegijat. Ligikaudu 6% ÜKT tegijaist oli rakendatud vähemalt kahe tööandja juures.

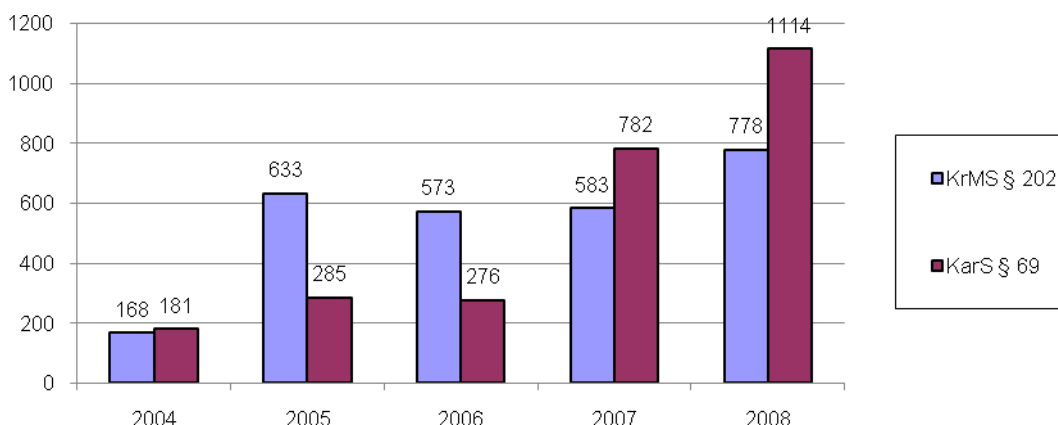
Viimastel aastatel on kasvanud ka suuremate tööandjate arv ja osakaal. Kriminaalhooldusaluste andmebaasi järgi pakkus enam kui kümnele ÜKT tegijale tööd 2007. aastal 19 tööandjat (hõlmates 35% kõigist ÜKT tegijaist) ning 2008. aastal juba 31 tööandjat (42%).

ÜKT kohaldamist kajastav statistika

ÜKT-le määratud isikute arv

ÜKT-le määratud isikute arv on pärast 2004. aastat oluliselt kasvanud. 2007. aastal määrati ÜKT-le ligi 1300 ja 2008. aastal ligi 1700 isikut²⁰. Tähtis tegur on siinjuures olnud 2004. aasta juulis jõustunud KrMS, mis võimaldas hakata ÜKT-le suunama isikuid, kelle suhtes kriminaalmenetlus lõpetati otstarbekuse kaalutlusel.

Süüdimõistetute üldarvuga võrreldes on ÜKT-le suunatud isikute osakaal viimastel aastatel muutunud märkimisväärseks. Näiteks jõustus 2008. aastal süüdimõiste kohtuotsus 10 748 erineva isiku suhtes; samal aastal KarS § 69 alusel ÜKT-le määratud isikute arv moodustas sellest arvust 10% (arve saab vaid kõrvutada, kuna osa ÜKT-le suunatud isikute suhtes tehti kohtuotsus 2007. aastal). Sama võib täheldada kriminaalmenetluse otstarbekusest lõpetamise puhul: 2008. aastal lõpetati kriminaalmenetlus KrMS §-de 201–205 alusel 4445 isiku suhtes ning ÜKT-le määratud isikute arv moodustas 18% sellest arvust.

Joonis 1. ÜKT-le määratud isikute kohta avatud toimikute arv 2004–2008

KaS § 69 ja KrMS § 202 alusel ÜKT-le määramiste omavaheline proportsioon on kõikunud, peamiselt tingituna seadusemuudatustega kaasnenud uute võimaluste lisandumisest.²¹ Alates 2007. aastast on KaS § 69 alusel suunatud isikute arv kiiresti kasvanud ning ületab selgelt KrMS § 202 alusel suunatud isikute arvu.

Tabel 1. ÜKT-le määratud isikute kohta avatud toimikute arv 2004–2008 suunamise aluse järgi (arv ja %)

	Arv			%	
	KaS § 69	KrMS § 202	KOKKU	KaS § 69	KrMS § 202
2004	181	168	349	52	48
2005	285	633	918	31	69
2006	276	573	849	33	67
2007	782	583	1365	57	43
2008	1114	778	1892	59	41

²⁰ Ainulaadsete isikute arv. Toimikute arv on suurem ainulaadsete isikute arvust, kuna mitmel korral ÜKT määramisel avatakse iga korra kohta uus toimik.

²¹ 2004. aasta juulist lisandus KrMS § 202 alusel suunamine; 2007. aasta algusest võimalus asendada katseajal uue tahtliku kuriteo toime pannud süüdimõistetud vangistuse täitmisele pööramine ÜKT-ga – vt ka eespool.

Alates ÜKT sätestamisest KarS-is 2002. aasta septembris kuni 2008. aasta lõpuni suunati ÜKT-le 5516 inimest. ÜKT kohaldamise algul, aastatel 2002–2003 oli ÜKT näol tegu suhteliselt raskema karistusega kui praegu: tollase KarS § 69 redaktsiooni järgi võrdus üks vanglapäev nelja tunni tööga. See asjaolu ilmselt ka pidurdas ÜKT-le määramist.

Kuriteod, mis töid kaasa ÜKT-le suunamise

Järgnevalt arvestatakse ÜKT-le suunamisele eelnenud viimast kuritegu, mis tõi kaasa ÜKT-le suunamise (kasutatakse ka väljendit "varasem kuritegu"). Mitme samal päeval toime pandud kuriteo puhul arvestatakse vaid kõige raskemat kuritegu; sama raskusega kuritegude puhul aga kõige väiksema numbriga KarS paragrahvi. Tabelites näidatud kogusummad on veidi väiksemad kui eespool tabelis 1 näidatud arvud, kuna andmed pärinevad erinevatest andmebaasidest (mõne isiku kohta on avatud mitu toimikut) ning kõikide isikute puhul polnud teada viimase kuriteo liik.

Tabel 2. Kuriteo liik, mis tõi kaasa KarS § 69 või KrMS § 202 alusel ÜKT-le suunamise, 2007–2008

	Arv		%		KOKKU	
	KarS § 69	KrMS § 202	KarS § 69	KrMS § 202	Arv	%
Liikluskuriteod	941	6	53,8	0,5	947	32,8
Varavastased kuriteod	333	387	19,1	33,9	720	24,9
Isikuvastased kuriteod	137	288	7,8	25,2	425	14,7
Avaliku rahu vastased kuriteod	140	217	8,0	19,0	357	12,4
Avaliku usalduse vastased kuriteod	15	190	0,9	16,7	205	7,1
Õigusemõistmisevastased kuriteod	113	7	6,5	0,6	120	4,2
Kuriteod perekonna ja alaealiste vastu	31	11	1,8	1,0	42	1,5
Majandusalased kuriteod	15	20	0,9	1,8	35	1,2
Ametialased kuriteod	2	4	0,1	0,4	6	0,2
Riigivastased kuriteod	0	6	0,0	0,5	6	0,2
Rahvatervisevastased kuriteod	5	0	0,3	0,0	5	0,2
Üldohtlikud kuriteod	2	2	0,1	0,2	4	0,1
Keskkonnavastased kuriteod	1	1	0,1	0,1	2	0,1
Intellektuaalse omandi vastased kuriteod	0	2	0,0	0,2	2	0,1
<i>KrK alusel registreeritud kuriteod:</i>	<i>x</i>	<i>x</i>	<i>x</i>	<i>x</i>	<i>x</i>	<i>x</i>
<i>varavastased kuriteod</i>	<i>5</i>	<i>x</i>	<i>0,3</i>	<i>x</i>	<i>5</i>	<i>0,2</i>
<i>isikuvastased kuriteod</i>	<i>2</i>	<i>x</i>	<i>0,1</i>	<i>x</i>	<i>2</i>	<i>0,1</i>
<i>kuriteod avaliku korra ja ühiskondliku julgeoleku vastu</i>	<i>2</i>	<i>x</i>	<i>0,1</i>	<i>x</i>	<i>2</i>	<i>0,1</i>
Kuriteo liik pole teada	4	x	0,2	x	4	0,1
KOKKU	1748	1141	100,0	100,0	2889	100,0

2007. ja 2008. aasta võrdluses kuritegude liigilises struktuuris suuri erinevusi ei ilmne. Enamlevinud kuriteoliikide osas kasvas 2008. aastal suhteliselt palju isikuvastase kuriteo toime pannud isikute arv ja osakaal; hoolimata absoluutarvude kasvust vähenes mõnevõrra aga liikluskuriteo, varavastase kuriteo ja avaliku usalduse vastase kuriteo toime pannud isikute osakaal.

Tabel 3. Kuriteo liik, mis tõi kaasa ÜKT-le suunamise, 2007 ja 2008

	Arv		%	
	2007	2008	2007	2008
Liikluskuriteod	430	517	34,6	31,4
Varavastased kuriteod	316	404	25,4	24,6
Isikuvastased kuriteod	160	265	12,9	16,1
Avaliku rahu vastased kuriteod	140	217	11,3	13,2
Avaliku usalduse vastased kuriteod	101	104	8,1	6,3
Õigusemõistmisevastased kuriteod	47	73	3,8	4,4
Kuriteod perekonna ja alaealiste vastu	21	21	1,7	1,3
Majandusalased kuriteod	8	27	0,6	1,6
Ametialased kuriteod	1	5	0,1	0,3
Riigivastased kuriteod	6	0	0,5	0,0
Rahvatervisevastased kuriteod	0	5	0,0	0,3
Üldohtlikud kuriteod	2	2	0,2	0,1
Keskkonnastatud kuriteod	2	0	0,2	0,0
Intellektuaalse omandi vastased kuriteod	2	0	0,2	0,0
<i>KrK alusel registreeritud kuriteod:</i>	<i>x</i>	<i>x</i>	<i>x</i>	<i>x</i>
<i>varavastased kuriteod</i>	<i>3</i>	<i>2</i>	<i>0,2</i>	<i>0,1</i>
<i>isikuvastased kuriteod</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>0,1</i>	<i>0,1</i>
<i>kuriteod avaliku korra ja ühiskondliku julgeoleku vastu</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>0,1</i>	<i>0,1</i>
Kuriteo liik pole teada	3	1	0,2	0,1
KOKKU	1244	1645	100,0	100,0

Kohtus süüdi mõistetud ja KarS § 69 alusel ÜKT-le suunatud isikute poolt toime pandud kuritegude liigiline struktuur erineb tunduvalt registreeritud kuritegevuse üldpildist: kui registreeritud kuritegudest on läbi aastate moodustanud põhilise osa varavastased kuriteod (2008. aastal 55%²²), siis ÜKT-le suunatud süüdimõistetute puhul on olnud esikohal liikluskuriteod (2008. aastal 51%); peamiselt korduv joores sõidukijuhtimine (KarS § 424).

Tabel 4. Kuriteo liik, mis tõi kaasa KarS § 69 alusel ÜKT-le suunamise, 2007 ja 2008

	Arv		Osakaal (%)	
	2007	2008	2007	2008
Liikluskuriteod	427	514	57,0	51,5
Varavastased kuriteod	145	188	19,4	18,8
Avaliku rahu vastased kuriteod	45	95	6,0	9,5
Isikuvastased kuriteod	44	93	5,9	9,3
Õigusemõistmisevastased kuriteod	45	68	6,0	6,8
Kuriteod perekonna ja alaealiste vastu	15	16	2,0	1,6
Avaliku usalduse vastased kuriteod	12	3	1,6	0,3
Majandusalased kuriteod	5	10	0,7	1,0
Rahvatervisevastased kuriteod	0	5	0,0	0,5
Muud kuriteoliigid kokku (k.a KrK kuriteod)	8	6	1,1	0,6
Kuriteo liik pole teada	3	1	0,4	0,1
KOKKU	749	999	100,0	100,0

ÜKT-le pärast KrMS § 202 alusel kriminaalmenetluse otstarbekusest lõpetamist suunatud isikute poolt toime pandud kuritegude liigiline struktuur on selgelt erinev eespool KarS § 69 puhul kirjeldatust: esikohal on varavastaseid kuritegusid toime pannud isikud, kelle osakaal on olnud ligikaudu üks kolmandik.

²² Kuritegevus Eestis 2008 (2009). Justiitsministeerium. Tallinn.

Tabel 5. Kuriteo liik, mis tõi kaasa KrMS § 202 alusel ÜKT-le suunamise, 2007 ja 2008

	Arv		Osakaal (%)	
	2007	2008	2007	2008
Varavastased kuriteod	171	216	34,5	33,4
Isikuvastased kuriteod	116	172	23,4	26,6
Avaliku rahu vastased kuriteod	95	122	19,2	18,9
Avaliku usalduse vastased kuriteod	89	101	18,0	15,6
Majandusalased kuriteod	3	17	0,6	2,6
Kuriteod perekonna ja alaealise vastu	6	5	1,2	0,8
Õigusemõistmisevastased kuriteod	2	5	0,4	0,8
Riigivastased kuriteod	6	0	1,2	0,0
Liikluskuriteod	3	3	0,6	0,5
Ametialased kuriteod	0	4	0,0	0,6
Intellektuaalse omandi vastased kuriteod	2	0	0,4	0,0
Üldohtlikud kuriteod	1	1	0,2	0,2
Keskkonnavastased kuriteod	1	0	0,2	0,0
KOKKU	495	646	100,0	100,0

ÜKT-le suunatud poolt toime pandud kuritegude liigiline struktuur on sarnane otstarbekusest lõpetatud kuritegude liigilise struktuuriga tervikuna – seega võib öelda, et erinevalt KarS § 69 alusel suunamistest ei kohaldata kriminaalmenetluse lõpetamisel ÜKT-d mõne kuriteoliigi puhul teistest oluliselt rohkem.

ÜKT-le määratud isikuid iseloomustavad tunnused²³

Järgnevalt kirjeldatakse aastatel 2007–2008 ÜKT-le suunatud koosseisu peamiste sotsiaal-demograafiliste tunnuste lõikes. Vanust on alati loetud ÜKT toimiku avamise kuupäeva järgi; seega oli isiku vanus sellele eelnenud või järgnenud kuriteo toimepanemise ajal veidi erinev.

ÜKT-le määratud isikutest ligi 90% on viimase kahe aasta jooksul moodustanud mehed. See näitaja on lähedane kuritegusid toime pannud isikute koosseisule tervikuna (kriminaalmenetlusregistri andmetel oli meeste osakaal nii 2007. kui ka 2008. aastal 89%).

Tabel 6. ÜKT-le määratud isikute sugu, 2007 ja 2008 (arv ja %)

	Arv		%	
	2007	2008	2007	2008
Mehed	1120	1467	88	87
Naised	150	215	12	13
Kokku	1270	1682	100	100

ÜKT-le määratud isikute vanuselises struktuuris domineerivad alla 30-aastased, kelle osakaal 2007. aastal oli 63% ja 2008. aastal 61%. Üksikute aastakäikude lõikes oli ÜKT-le suunatud seas suhteliselt palju 16–19-aastaseid – vt tabel 7.

²³ Sugu ja vanust kajastavates andmetes on iga isik arvestatud vaid üks kord (ka korduva ÜKT-le suunamise puhul aastatel 2007–2008); teiste tunnuste puhul on aga korduvusi. Sel põhjusel ning olenevalt andmete olemasolust erinevate tunnuste puhul on absoluutarvudes väikseid erinevusi.

Tabel 7. ÜKT-le määratud isikute vanus, 2007 ja 2008 (arv ja %)

	Arv		%	
	2007	2008	2007	2008
14–15	37	46	3	3
16–17	222	264	17	16
18–19	172	219	14	13
20–21	92	120	7	7
22–23	81	124	6	7
24–25	75	94	6	6
26–29	123	159	10	9
30–34	120	180	9	11
35–39	120	154	9	9
40–44	79	117	6	7
45–49	80	89	6	5
50–54	46	60	4	4
55–59	16	36	1	2
60 ja enam	6	20	0	1
Teadmata	1	0	0	0
KOKKU	1270	1682	100	100

ÜKT-le määramise alus on alla 21-aastaste puhul olnud peamiselt KrMS § 202 (sh alaealiste puhul 90...94%), kõrgemas vanuses isikute puhul aga KarS § 69 (olenevalt vanuserühmast 66...89%).

Tabel 8. ÜKT-le määratud isikute vanus määramise aluse järgi, 2007 ja 2008 (%)

	KrMS §202		KarS §69	
	2007	2008	2007	2008
14–17	94	90	6	10
18–21	52	56	48	44
22–25	13	17	87	83
26–29	11	17	89	83
30–39	20	20	80	80
40–49	30	24	70	76
50 ja enam	32	34	68	66
KOKKU	42	41	58	59
Arv	534	692	735	990

ÜKT-le määratud isikute varasema karistuse²⁴ näitajad on teada vaid süüdimõistetute puhul, s.o KarS § 69 alusel suunatute kohta. Aastatel 2007–2008 ÜKT-le suunatud süüdimõistetutest oli valdav osa (83%) varem kriminaalkorras karistatud. Kõige enam oli varem üks kord karistatud (31%), kellele järgnesid neli ja enam korda karistatud (22%).

Tabel 9. ÜKT-le määratud isikute varasem karistus KarS § 69 alusel suunatute puhul 2007 ja 2008 (arv ja %)

	Arv		%	
	2007	2008	2007	2008
Varem karistamata	113	131	15	13
Üks kord	231	314	31	31
Kaks korda	139	185	19	19
Kolm korda	71	123	10	12
Neli ja enam korda	164	218	22	22
Pole teada	29	27	4	3
KOKKU	747	998	100	100

²⁴ Arvestatakse vaid kriminaalkorras karistatud, s.o kuritegude eest. Väärteokaristustest andmed puuduvad.

Varem üks kord karistatud isikute osakaal oli mõlemal aastal vähemalt üks kolmandik alla 24-aastaste puhul ning vanuses 45 ja enam aastat. Neli ja enam korda karistatud isikute osakaal oli 2007. aastal oli suurim 26–39-aastaste vanuserühmades (32...35%) ning 2008. aastal 26–34-aastaste vanuserühmades (34...38%).

Viie enamlevinud kuriteoliigi puhul (kahe aasta peale kokku vähemalt 100 vaatlusalust isikut) oli varem karistatute osakaal suurim õigusemõistmisevastaste kuritegude puhul; sh neli ja enam korda karistatud isikute osas. Kõige sagedamini on olnud tegu karistuse kandmisest kõrvalehoidumisega (KarS § 329) pärast joores sõidukijuhtimise eest karistuse määramist, s.t ilma juhtimisõigusega sõitmisega.

Tabel 10. ÜKT-le KarS § 69 alusel suunatud isikute varasem karistus, 2007–2008 (protsentuaalne jaotus iga kuriteoliigi puhul)

	Osakaal (%)						Isikute arv kokku
	Varem karistamata	Üks kord	Kaks korda	Kolm korda	Neli ja enam korda	Pole teada	
Liikluskuriteod	14	33	21	12	18	3	941
Varavastased kuriteod	15	30	15	10	29	2	333
Avaliku rahu vastased kuriteod	20	29	15	9	21	6	140
Isikuvastased kuriteod	15	39	14	9	20	4	137
Õigusemõistmisevastased kuriteod	4	19	19	14	40	4	113

Muud ÜKT-le määratud isikute sotsiaal-demograafilist koosseisu iseloomustavad tunnused (suuremate gruppide osakaal 2008. aastal)²⁵:

- Eesti kodanikke 78%, kodakondsuseta isikuid 14%, Venemaa kodanikke 5%;
- eestlasi 65%, venelasi 28%;
- vallalisi 57%, vabaabielus 19%, abielus 13%;
- põhiharidusega 45%, algharidusega 17%, keskharidusega 17%;
- töötas 34%, õppis 21%, juhutööd tegi 18%, tegevusetud või töötud olid 17%.

Nimetatud tunnuste osas 2007. ja 2008. aasta üksteisest märkimisväärselt ei erinenud. Täielikud andmed on toodud lisa 2.

ÜKT-le määratud isikutele pandud kohustuste maht (tundide arv)

Olenevalt ÜKT-le määramise alusest võib ÜKT kohustuse maht oluliselt erineda:

- KarS § 69 puhul on maksimaalne tundide arv 1460 (ühele vanglapäevale vastab 2 tundi);
- KrMS § 202 puhul jääb võimalik tundide arv vahemikku 10–240 tundi.

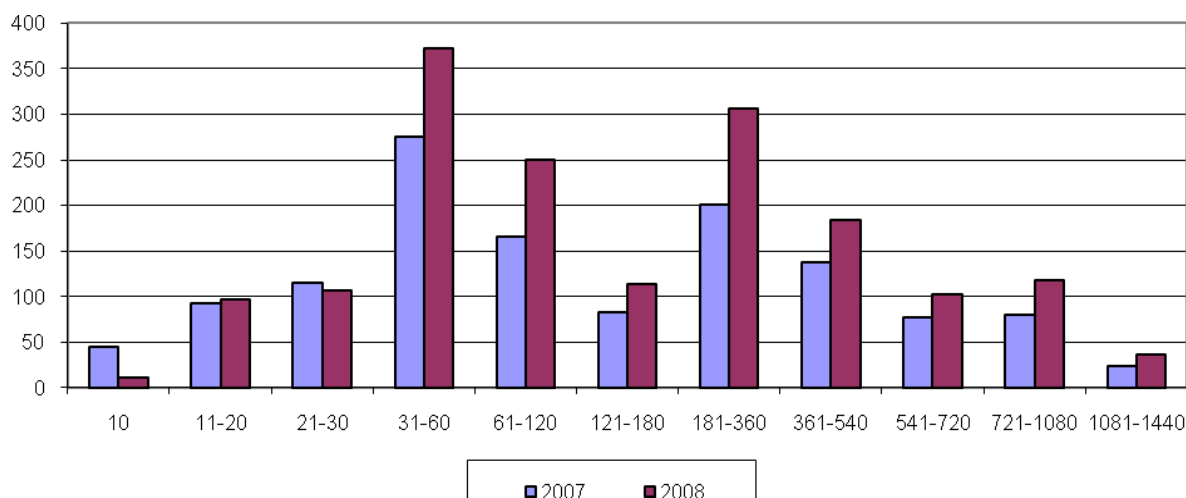
Sellest tulenevalt ilmnevad ka suured erinevused ÜKT tundide arvu jaotuses: KarS § 69 puhul jäi määratud tundide arv kõige sagedamini vahemikku 181–360 tundi (vastab vangistusele 3 kuni 6 kuud); KrMS § 202 puhul aga vahemiku 31–60 tundi.

²⁵ Iga tunnuse puhul puuduvad andmed 3...4% isikute osas.

Tabel 11. ÜKT-le määratud isikute jaotus ÜKT-le määramise aluse ja tundide arvu järgi, 2007 ja 2008 (arv ja %)

Määratud tunde	Vastab vangistusele ²⁶	Isikute arv				Isikute jaotus protsentides			
		KarS § 69		KrMS § 202		KarS § 69		KrMS § 202	
		2007	2008	2007	2008	2007	2008	2007	2008
10	5 p	0	0	44	11	0,0	0,0	8,0	1,6
11–20	Üle 5p kuni 10p	1	3	91	94	0,1	0,3	16,6	13,4
21–30	Üle 10p kuni 15p	1	2	114	104	0,1	0,2	20,8	14,9
31–60	Üle 15p kuni 30p	48	41	227	331	6,4	4,1	41,5	47,4
61–120	Üle 1k kuni 2k	102	102	63	148	13,7	10,2	11,5	21,2
121–180	Üle 2k kuni 3k	79	105	4	9	10,6	10,5	0,7	1,3
181–360	Üle 3k kuni 6k	197	305	4	2	26,4	30,6	0,7	0,3
361–540	Üle 6k kuni 9k	138	184	x	x	18,5	18,4	x	x
541–720	Üle 9k kuni 12k	77	102	x	x	10,3	10,2	x	x
721–1080	Üle 12k kuni 18k	80	118	x	x	10,7	11,8	x	x
1081–1440	Üle 18k kuni 24k	23	36	x	x	3,1	3,6	x	x
KOKKU		746	998	547	699	100,0	100,0	100,0	100,0

2008. aastal toimus määratud tundide arvu jaotuses väike nihe kasvu suunas. Selle peamiseks põhjuseks on tõenäoliselt 1.1.2007 jõustunud seadusemuudatus²⁷, mille kohaselt on katseajal toime pandud uue kuriteo eest vangistuse mõistmise korral võimalik liitkaristusena mõistetav vangistus asendada ÜKT-ga, juhul kui liitkaristus jääb alla 2 aasta. Kohtupraktikas avaldub seadusemuudatuse mõju teatava ajalise nihkega ning statistikas on see näha 2008. aastal.

Joonis 2. ÜKT-le määratud isikute jaotus tundide arvu järgi, 2007 ja 2008 (%)

Tundide arvu mediaanväärtus oli KarS § 69 puhul 360 tundi (vastab vangistusele 6 kuud; mõlemal vaadeldud aastal); KrMS § 202 puhul 2007. aastal 40 tundi ja 2008. aastal 50 tundi. Aritmeetiline keskmine oli kõigil juhtudel mediaanist kõrgem, mis viitab suhteliselt väikesele arvule suure tundide arvuga isikutele.

²⁶ KrMS § 202 alusel suunatute puhul ei arvestata tunde päevade arvust; andmed päevade arvu kohta on vaid vangistuse kestuse näitlikustamiseks.

²⁷ KarS § 73 lg 4 ja 74 lg 4 muutmine (<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12743811>)

Tabel 12. ÜKT-le määratud isikute jaotus ÜKT-le määramise aluse ja tundide arvu järgi 2007 ja 2008 (arv ja %)

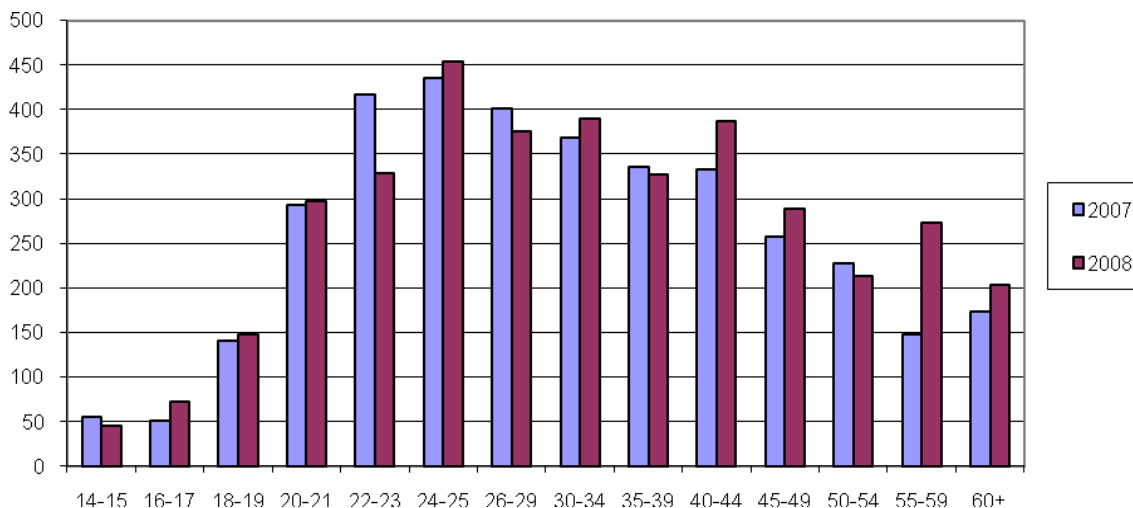
	KarS § 69		KrMS § 202	
	2007	2008	2007	2008
Tundide arvu miinimum	20	18	10	10
- isikute arv	1	1	44	11
Tundide arvu maksimum	1460	1460	240	200
- isikute arv	1	1	3	2
Mediaan (tunde)	360	360	40	50
Aritmeetiline keskmine (tunde)	409	420	43	52

Vanusegruppide lõikes ilmnevad erinevused ÜKT tundide arvus on noorte (alla 20-aastaste) puhul seotud eeskätt ÜKT-le määramise liigiga (kriminaalmenetluse lõpetamine KrMS § 202 alusel): alaealistele määratud keskmine tundide arv oli teistest vanuserühmadest märgatavalt madalam ning jäi vahemikku 51...73 tundi. Keskmiselt kõige enam tunde määrati 24–25-aastastele: 2007. aastal 435 ja 2008. aastal 454 tundi.

Tabel 13. Erinevate vanuserühmade puhul määratud keskmine tundide arv 2007 ja 2008 (aritmeetiline keskmine)

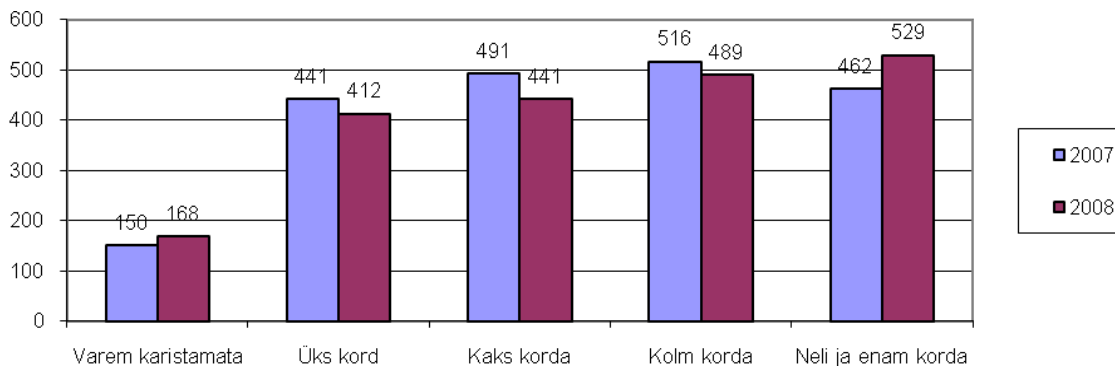
	Keskmiselt tunde isiku kohta		Isikute arv vanuserühmas	
	2007	2008	2007	2008
14–15	55	46	37	46
16–17	51	73	222	264
18–19	141	148	172	219
20–21	293	298	92	120
22–23	416	329	81	124
24–25	435	454	75	94
26–29	402	375	123	159
30–34	368	390	120	180
35–39	336	327	120	154
40–44	332	386	79	117
45–49	257	289	80	89
50–54	227	214	46	60
55–59	147	274	16	36
60 ja enam	173	203	6	20
KOKKU	256	268	1269	1682

Vanuserühmade puhul tervikuna olulisi muutusi 2007–2008 ei ilmne, ehkki üksikutes vanuserühmades on keskmine määratud tundide arv märgatavalt muutunud (võimalik, et üksikutel isikutel karistuste liitmise tõttu, kuid täpsem analüüs ses osas polnud võimalik).

Joonis 3. Kõigile ÜKT-le suunatud isikutele määratud keskmine tundide arv erinevate vanuserühmade puhul, 2007 ja 2008 (aritmeetiline keskmine)

Süüdimõistetutele (ÜKT-le suunatud KarS § 69 alusel) määratud tundide arvus ilmneb selge erinevus varem karistamata ja varem karistatud isikute vahel: esimesel grupil on keskmine tundide arv suurusjärgus kolm korda väiksem kui varem karistatud isikul. 2008. aastal ÜKT-le suunatud isikute puhul suurenes keskmine tundide arv koos varasema karistatuse kordade arvuga; 2007. aastal jäi aga neli ja enam korda karistatud isikutel keskmine tundide arv väiksemaks kui kaks või kolm korda karistatutel.

Joonis 4. KarS § 69 alusel ÜKT-le suunatud isikutele määratud keskmine tundide arv varasema kriminaalkorras karistatuse järgi, 2007 ja 2008 (aritmeetiline keskmine)

Süüdimõistetute puhul saab näidata ka keskmise määratud tundide arvu erinevate kuriteoliikide lõikes – vt tabel 14. Kõige suurem oli isikute arv liikluskuritegedes, mille eest määrati 2008. aastal keskmiselt 429 tundi; varavastaste kuritegedes eest oli keskmiselt määratud 454 tundi. Kõrgeimad olid näitajad rahvatervisevastaste kuritegedes (854 tundi), kuid niisuguste isikute arv oli väike. Tabelis näidatakse ka kriminaalkoodeksi (KrK) alusel süüdi mõistetud isikud.

Tabel 14. Erinevat liiki kuritegudes süüdi mõistetud isikutele määratud keskmine tundide arv 2007 ja 2008 ning kahe aasta peale kokku (isikute arvu järjestuses; tundide arvu aritmeetiline keskmine)

	Isikute arv 2007–2008	Tunde keskmiselt		Keskmiselt tunde ühe isiku kohta
		2007	2008	
Liikluskuriteod	941	401	429	416
Varavastased kuriteod	333	418	454	438
Avaliku rahu vastased kuriteod	140	428	382	397
Isikuvastased kuriteod	137	424	353	376
Õigusemõistmisevastased kuriteod	113	354	375	367
Kuriteod perekonna ja alaealiste vastu	31	225	439	336
Majandusalased kuriteod	15	632	338	436
Rahvatervisevastased kuriteod	5	x	854	854
Avaliku usalduse vastased kuriteod	15	694	267	608
Ametialased kuriteod	2	730	296	513
Üldohtlikud kuriteod	2	420	240	330
Keskonnastatud kuriteod	1	120	x	120
<i>KrK alusel registreeritud kuriteod:</i>	<i>x</i>	<i>x</i>	<i>x</i>	<i>x</i>
<i>varavastased kuriteod</i>	<i>5</i>	<i>817</i>	<i>250</i>	<i>590</i>
<i>isikuvastased kuriteod</i>	<i>2</i>	<i>60</i>	<i>1460</i>	<i>760</i>
<i>kuriteod avaliku korra ja ühiskondliku julgeoleku vastu</i>	<i>2</i>	<i>1330</i>	<i>474</i>	<i>902</i>
Kuriteo liik pole teada	4	147	180	156
KOKKU	1748	409	420	415

Enamlevinud kuriteoliikidest oli keskmine tundide arv 2007. aastal kõige suurem avaliku rahu vastaste kuritegude puhul (428 tundi) ning 2008. aastal varavastaste kuritegude puhul (454 tundi).

Tabel 15. Erinevat liiki kuritegudes süüdi mõistetud isikutele määratud keskmine tundide arv 2007 ja 2008 ning kahe aasta peale kokku (vähemalt 30 isikuga kuriteoliigid tundide arvu järjestuses; aritmeetiline keskmine)

	Isikute arv		Tunde keskmiselt		Keskmiselt tunde ühe isiku kohta
	2007	2008	2007	2008	
Varavastased kuriteod	145	188	418	454	438
Liikluskuriteod	427	514	401	429	416
Avaliku rahu vastased kuriteod	45	95	428	382	397
Isikuvastased kuriteod	44	93	424	353	376
Õigusemõistmisevastased kuriteod	45	68	354	375	367

ÜKT lõpetamise põhjuste kohta täielikke andmeid veel pole, kuna osa vaatlusalustest isikutest alles täidab oma ÜKT kohustust. 2007. aastal ÜKT-le määratud isikutest oli 31.03.2009 seisuga ÜKT edukalt sooritanud 84%, erakorraline ettekanne oli koostatud 10% kohta ja teise kohtuotsusega oli ÜKT lõpetatud 6% isikute puhul²⁸. 2008. aastal ÜKT-le määratud isikute osas sarnaneb senistel andmetel ÜKT lõpetamise põhjuste jaotus 2007. aastaga.

²⁸ Teise kohtuotsusega ÜKT lõpetamise põhjus märgitakse infosüsteemi sel juhul, kui ÜKT tegija on toime pannud uue kuriteo ja kohus on selle eest mõistetud karistusele liitnud eelmise kuriteo eest mõistetud ÜKT tegemata osa, kuid liitkaristuseks ei ole olnud ÜKT kohustus.

Tabel 16. ÜKT lõpetamise põhjused ÜKT-le määramise aasta järgi 2007 ja 2008 (%)²⁹

	Isikute arv		%	
	2007	2008	2007	2008
Erakorraline ettekanne	119	69	9,8	6,8
ÜKT sooritatud	1011	885	83,6	87,6
Lõpetatud teise kohtuotsusega	72	48	6,0	4,8
ÜKT jätkub	3	0	0,2	0,0
Surm	4	8	0,3	0,8
KOKKU	1209	1010	100,0	100,0

²⁹ Seisuga 31.03.2009.

ÜKT kohaldamine ning sellega seotud probleemid tööandjate ja kriminaalhooldusametnike hinnangul

Tööandjate poolt ÜKT-le antavate hinnangute selgitamiseks saadeti 2008. aastal vähemalt viit ÜKT tegijat rakendanud tööandjatele e-postiga küsimustik, mis käsitles ÜKT tegijate rakendamise motive, rahulolu nende poolt tehtud tööga, probleeme tööandja jaoks jm (vt lisa 3). Küsimustiku saanud 79 tööandjast vastas 48. Täpsemate kommentaaride saamiseks intervjueriti suuliselt ka seitset Tallinnas asuvat tööandjat. Lisaks tööandjatele kohtuti mais 2009 Tallinna Vangla kriminaalhooldusosakonna töötajatega, kes kommenteerisid ÜKT-ga seonduvaid probleeme eeskätt Harjumaa näitel.

Järgnevalt antakse ülevaade peamistest tööandjate ja kriminaalhooldusametnike poolt märkimist leidnud küsimustest.

Üldhinnang

- Tööandjate seisukohalt ÜKT õigustab end.
- ÜKT reaalne mõju õigusrikkujate hoiakutele ja käitumisele on ebaselge.
- Muudatusi ÜKT üldises korralduses ei pea tööandjad ega kriminaalhooldusametnikud vajalikuks, kuid ÜKT-le määramise otsustamisel tuleks põhjalikumalt kaaluda isiku sobivust ÜKT-le.

ÜKT-st saadav kasu ühiskonnale (kahju heastamine)

ÜKT kasutamine on valdava enamiku tööandjate hinnangul end nende jaoks õigustanud. Tööandjaid motiveerib ÜKT-d kasutama valdavalt tasuta tööjõud. ÜKT tegijate rakendamine abitöödel vähendab vajadust anda niisuguseid töid kõrgema kvalifikatsiooniga palgalistele töötajatele. Distsiplineerimata isikutega kaasnenud probleeme on kompenseerinud korralike ning erioskustega töötajate (nt ehitajad) panus. Enamik ÜKT tegijaid rakendanud tööandjaid soovitaks seda teistele tööandjatele.

Tööandjate vastuste kohaselt on kõige levinumad ÜKT tegijaile pakutavad tööd järgmised:

- väline prügikoristus, heakorratööd, jäätmete sorteerimine, pargikoristus, haljastustööd (sh haljasalade riisumine, teede servamine, põõsaste kaevamine);
- küttepude tegemine, ladumine, vedu;
- remonditööd, majahooldus, sisekoristus jm abitööd (nt köögis);
- puidutööd;
- saatja või abistaja liikumisel, vanurite ja puudega inimeste abistamine.

Hinnangud ÜKT sobivusele erinevatele isikutele

Tööandjad olid kõige sagedamini rahul liikluskuritegude eest karistatute tööga ning neile peetakse ÜKT-d sobivaimaks. Tööle soovitakse ka haritud, "valgekraede kuritegusid" toime pannud isikuid, keda saab rakendada mitmesugustel kontoritöödel, noortega tegelemisel või muudel suhteliselt kõrget kvalifikatsiooni nõudvatel töödel.

Tööandjate arvates ei sobi ÜKT narkomaanidele, varastele, raske isikuvastase kuriteo ja/või korduvalt kuritegusid toime pannud isikutele. Näiteks ei sobi alkoholi- või narkosõltlased, korduvalt varguste eest karistatud jt probleemsed isikud asutustesse, kus puututakse kokku inimestega (nt hooldekodud, lastekodud, noortekeskused jms) ning võivad tekkida probleemid suhtlemises ja asjade vargustega. Seda on siiski esinenud, ehkki sõltlaste suunamist ÜKT-le püütakse üldjuhul vältida.

Tööandjate hinnangul sobivad ÜKT tegijaile eeskätt niisugused tööd, kus isiku mitteilmumine ei takista muud tööd ega põhjusta lisakulutusi. Sobivaimad on tööd, kus töö on selgelt mõõdetav ja tagantjärgi hinnatav ning ei nõua pidevat juhendamist: nt igat liiki abitööd, kus pole vaja erioskusi või nõudeid (nt juhiluba); samuti tööd, mis arvestavad isiku tausta ja oskusi.

ÜKT mõju õigusrikkujate hoiakute muutumisele

Tööandjate üldine hinnang ÜKT-le on positiivne, ehkki selle mõju ÜKT tegijaile endile selgelt välja tuua ei osata. Tööandjatel ja kriminaalhooldusametnikel enamasti puudub ülevaade ÜKT tegijate edasisest käekäigust, mille tõttu põhinevad hinnangud vaid suhteliselt lühiajalistel kokkupuudetel ÜKT tegijatega. ÜKT tegijate endi hinnangutest ülevaade puudub, kuna sellealaseid uuringuid pole viimastel aastatel tehtud. Korduvatele, "paadunud" kurjategijatele ei arvata ÜKT-d mõjuvat.

Tööandjad rakendavad ÜKT tegijaid eelkõige nende oskusi arvestades ning nõ näitlikku karistamist ei peeta otstarbekaks: ehkki peetakse võimalikuks selle teatavat ennetavat mõju uue karistuse ees hirmu tekitamise näol, nähakse märksa suuremat kasu ÜKT tegijate kaasamises tööandja jaoks võrdse partnerina. Avalikkusele näitlikult eksponeeritava või ÜKT tegijale just ebaseeldiva töö pakkumise positiivsesse mõjusse ei usuta. Koostööd ÜKT tegijatega peeti enamasti heaks. Töösse positiivsete hoiakute kujundamiseks peeti oluliseks vestlusi ÜKT-le tulijaga enne tööleasumist; samuti märgiti häid kogemusi vestlusest ÜKT lõpetamisel. Mitmed tööandjad arvasid, et ÜKT on soodustanud õigusrikkujatel tööharjumuse teket ja tugevdanud hirmu uue karistuse ees. Toodi näiteid, kus ÜKT tegijaga oli koostöö olnud sedavõrd hea, et ta võeti pärast ÜKT kohustuse täitmist alalisele tööle.

Õigusrikkujate ÜKT-le suunamine

Tööandjate ning kriminaalhooldusametnike hinnangul ei ole prokuratuur ja kohus isikute ÜKT-le määramisel alati piisavalt arvestanud nende tervislikku seisundit või isikuomadusi, mille tõttu on ÜKT-le mõnikord suunatud puudega inimesi ja sõltlasi. Kõik tööd ei sobi noortele, füüsilist koormust mitte kannatavatele ja haigetele inimestele ning nende arvates tuleks paremini kaaluda, kas isik on suuteline oma tunnid ära tegema. Vahel on ÜKT-d määratud nädalavahetuseks või kiirendatud korras äratagemisena, mis ei ole kooskõlas ÜKT põhimõtetega (täita kohustus kindlaksmääratud graafiku järgi).

Kriminaalhooldusametnike arvates on ülalnimetatud probleemide peamiseks põhjusteks olnud prokuröride vähene informeeritus ÜKT olemusest, ebapiisav infovahetus prokuröride ja kriminaalhooldajate vahel ning kohtueelsete ettekannete vähene tellimine. Mõnikord on ringkonnaprokuröride huvi ÜKT-alaste koolituste vastu olnud vähene; samas nähakse ÜKT-d eeskätt karistusliku meetmena. Põhjendatult ÜKT-le suunamise tagamiseks oleks vajalik koostada kohtueelne ettekanne (kohtulik arutus ei tarvitse selguda, et on tegu nt narkomaaniga), kuid ÜKT jaoks lühendatud vormis.

Tööandjad ÜKT tegijate vastuvõtmisel tavaliselt rangeid eeltingimusi ei sea, kuid enamasti ei soovita narkomaane ega vargaid. Reeglina on saadud sobivaid inimesi, kuna on olnud võimalus leida igale isikule kohane, eriettevalmistust mittevajav töö; samas täpsemad oskused selguvad enamasti kohapeal (tavaliselt ei saa ette valida nt ehitajat, arvutispetsialisti vm erioskustega töötajat). Taustainfot isikute kohta on saadud piisavalt, nii et üldjuhul antud töökohta täiesti sobimatuid inimesi sinna ei satu.

Kriminaalhooldusametnikud ja tööandjad peavad otstarbekaks senisest üksikasjalikuma info olemasolu ühelt poolt tööandjate vajadustest ning teiselt poolt ÜKT-le määratud isikutest, keda pole veel kindla tööandja juurde suunatud. See aitaks suunata sobiva kvalifikatsiooniga ÜKT tegijaid (nt oskustöölised jt kvalifitseeritud spetsialistid) just neile sobivale tööle või tööandjate poolt vajaduse tekkimisel neid kergemini leida. Uutest ÜKT tegijatest teatamisel soovitasid tööandjad erinevate kanalite kasutamist (sh e-post), näidates teates tundide arvu ja töötamise perioodi ning soovivat ka rikkumise liigi.

Probleemid töökohal

Tõsisemaid probleeme seoses ÜKT tegijatega märkis vähem kui viiendik tööandjatest. Kõige tüüpilisem probleem on mitteilmumine, kuid joobes ilmumist märgiti vaid üksikjuhtumel. Kuritegude raskuse negatiivset mõju ei täheldatud (s.t pikema töökohustusega isikute puhul ei märgitud tõsisemaid probleeme kui lühema töökohustuse puhul). Mõni väiksem tööandja (vallavalitsus) on olnud raskustes, kuna enamus isikuid polegi tööle ilmunud.

ÜKT tegijatele rakenduse leidmisega on olnud raskusi eeskätt väikestes valdades, kus pole või on vähe sobivaid tööandjaid. Raskusi ÜKT tegijatele sobiva töö leidmisega märgiti eeskätt talvel. Siseruumides on raskem leida erioskusteta inimestele sobivaid töid. Sobiva töötaja leidmine üldiselt probleem pole, kuid nädalavahetusel on raskem võimalusi leida. Kohalesaamise raskusi märgiti harva, sest tavaliselt on seda juba töö planeerimisel arvesse võetud. Samas märgiti probleemina töötutel raha puudumist bussipileti ostmiseks.

Osa tööandjaid märkis ÜKT tegijate juhendamisel suurt koormust, mis on lähedane põhitöö mahuga, ning seetõttu tehti ettepanekuid juhendajate töö tasustamiseks. Aktiivset juhendamist vajavad eeskätt noored. Mõnes töökohas peab ÜKT tegijaid pidevalt jälgima (nt haiglas vm), mis samuti suurendab tööandja poolset koormust.

ÜKT kestus ja töögraafikud

Mitu tööandjat märkis, et väike tundide arv (alla 50) võib olla liiga lühike aeg, et õigusrikkujates positiivseid muutusi esile kutsuda; samuti ei võimalda see alati piisava aja vältel juhendamist, et sellega seotud ajakulu end tööandja jaoks ära tasuks. Esmajoones nõuavad juhendamist noored, kellel tööoskused ja -harjumused puuduvad.

Pikaajalise töökohustuse (nii tundide arvult kui tähtajalt) eeliseks võib olla võimalus töötaja paremaks väljaõppeks ja sellega ka iseseisvaks tööks; samas leidsid tööandjad, et liiga pikk aeg võib töömotivatsiooni nõrgendada. Pikaajaliste kohustuste korral tuleb ÜKT töögraafikud töötajate mitteilumise tõttu sageli ümber teha, mis omakorda tingib teiste töötajate töögraafikute muutmise ja suure ajakulu asendustöötajate leidmiseks. Mitme tööandja hinnangul ei omagi pikaajalised töögraafikud suurt mõtet, kuna nii etteteatatud kui ootamatute mitteilumiste tõttu tuleb need varsti muuta – siinjuures ei peetud aga silmas seda, et töökohustus peaks olema lühem. Selgelt ebasobivaks peeti suurt tundide arvu lühikese täitmistähtajaga.

Mõni tööandja oli ÜKT tegija soovile vastu tulles lasknud töö kiiremini ära teha kui töögraafik ette nägi. Arvati ka, et korraliku töötegija puhul ei ole "jupitamisel" mõtet ning see võib sel juhul anda negatiivset efekti.

Tööandjatel pole alati ülevaadet ÜKT tegijate kohustuste seisust, peamiselt tingituna selle jälgimisega seotud ajakulust. Probleemiks seda ei peetud, kuna oldi teadlikud, et vajadusel saab iga isiku kohustuste seisuga küsida kriminaalhooldusametnikelt.

Noorte õigusrikkujatega seonduvad probleemid

Noorte rakendamine on tööandjatele suhteliselt ajamahukas, kuna nad nõuavad täiskasvanuist oluliselt enam tähelepanu oma väheste sotsiaalsete ja tööalaste oskuste tõttu. Niisuguste oskuste arendamine pole tööandja ülesanne ning selle rolli enda kanda võtmine võib isegi kaasa tuua probleeme (nt on noorel hiljem raske lahkuda oma tööandja juurest).

Kriminaalhooldusametnike sõnul on noorte õigusrikkujate puhul ÜKT-le suunamisel peamine kasvatuslik eesmärk; nad vajavad eeskätt nõustamist, mitte karistamist. Noorte väheseid tööoskusi arvestades peeti vajalikuks pöörata nende arendamisele suuremat tähelepanu, mida toetaks vastav juhend. Tööandja pakub abi oma oskuste ja võimaluste raames, kuid pärast ÜKT-lt lahkumist jääb noor sageli igasugusest toetusest ilma. Alaealiste puhul domineerib suunamine KrMS § 202 alusel, mille puhul on ÜKT kohustus ja selle positiivne mõju suhteliselt lühiajaline; seega vajab noorte õigusrikkujate sotsiaalsete probleemide lahendamise teiste institutsioonide oluliselt suuremat osalust.

Mitu eeskätt noortega tegelevat tööandjat märkis samuti ÜKT sotsiaalseid ja tööalaseid oskusi arendavat rolli; sh nende puhul, kellele niisugune töö oli esmakordne tööalane kogemus. Mõnel juhul nägid noored oma tööandjas tänuväärset suhtluspartnerit ja psühholoogilist toetajat ning soovisid oma juba endise tööandjaga suhelda ka pärast oma ÜKT kohustuse täitmist, mida tööandjad tõlgendasid kui märki muu toetuse (sotsiaaltöö) puudumisest. Hoolimata usalduslikest suhetest ei peetud põhimõtteliselt õigeks enda jätkuvat rolli niisuguste noorte toetamisel.

Tööandjad töid näiteid, kus teiste inimeste abistamine on noortele väga hästi sobinud ja neid positiivselt mõjutanud. Samas märgiti, et noorte omavahelise "kambavaimu" vältimiseks ning vajaliku distantsi säilitamiseks ÜKT tegijate ja samas kohas (nt noortekeskuses) viibivate teiste noorte vahel tuleks vältida mitme noore korraga tööle võtmist. Mõnel juhul oli noortel madal töemotivatsioon, kuna nad ei tajunud ÜKT-d karistusena.

Alkoholi- ja narkosõltlastega seonduvad probleemid

ÜKT õnnestumisel ning uute õigusrikkumiste ärahoidmisel on oluline roll alkoholi- ja narkosõltuvuse vähendamisel (vt eespool ÜKT efektiivsuse hindamisest). Kriminaalhooldusametnike hinnangul vajaks sõltuvusprobleemidega või korduvalt samaliigilise kuriteo eest karistatud isikud eeskätt või lisaks ÜKT-le sotsiaalprogramme, mis aitaks neid probleeme leevendada. Praegu on niisuguste programmide järgi vajadus oluliselt suurem, kui neid pakutakse (näiteks hõlmas joores sõidukijuhtimise eest karistatutele mõeldud liiklusohutusprogramm aastatel 2005–2008 vähem kui 4% kõigist samas ajavahemikus niisuguse kuriteo eest korduvalt ehk kriminaalkorras karistatutest³⁰). Puudub ka selge juhtumikorraldus, kus inimese probleemiga eraldi tegeletakse.

ÜKT tegijate motivatsiooni sotsiaalprogrammis osalemiseks toetaks võimalus ÜKT kohustuse osaliseks asendamiseks kohustusega osaleda niisuguses programmis (selle eelduseks on niisuguste, sh eeskätt sõltuvusprobleemide vähendamisele suunatud programmide senisest märksa laialdasem pakkumine). Kriminaalhooldusametnike poolt tehti ka ettepanek, mille kohaselt võiks sõltlaseid ja kodutuid rakendada riik (vanglatööstus) koos põhiliste tugiteenuste pakkumisega (toit, eluase).

Tööandjate abistamine ja nõustamine

Tööandjad pidasid koostööd kriminaalhooldustalitusega väga heaks ja see küsimus pälvis kõige positiivsemad hinnangud, rahulolematuid ei olnud.

Kriminaalhooldusametnikud pidasid vajalikuks üle Eesti ühtlustada tööandjate informeeritust ja suhtumist ÜKT-sse. Täiendavat selgitamist vajaks, et ÜKT-d ei saa käsitleda hoogtööna (ametnike kogemus on näidanud ning ka tööandjate küsitlusest selgus, et mitmed tööandjad sooviks töö ühekorraga äratagemist). Mõned tööandjad ei soovi töögraafikuid, kuid see on samuti vastuolus ÜKT põhimõttega töötada graafiku järgi.

Tööandjad ja kriminaalhooldusametnikud märkisid üksmeelselt vajadust vähemalt kord aastas tunnustada ÜKT tööandjaid infopäevade, tänuürituste jm näol, mis annavad võimaluse vahetada kogemusi teiste tööandjatega ning esitada omapoolseid küsimusi kriminaalhooldusametnikele. Seda on seni ka tehtud, kuid kriminaalhooldusametnike sõnul on eelarve vähendamise tingimustes tekkimas raskused ürituste läbiviimiseks vajalike elementaarsete vahendite tagamisega (kohviraha jms). Tööandjate motiveerimiseks on vaja neile tähelepanu osutada (nt koolitus, tänu avaldamine, transport, süsteemse juhendmaterjali jagamine, kaustad ja muu atribuutika) – seda eriti seetõttu, et juhendajate töö tasustamine ei ole võimalik.

Tööandjate küsitlusest ilmnas, et nad ei ole alati teadlikud võimalustest esitada ÜKT-d puudutavad dokumendid digitaalselt allkirjastatuna.

Kriminaalhooldusametnike töökoormus

Tallinna Vangla kriminaalhooldusametnike hinnangul on tõsiseks probleemiks suur ja kasvav töökoormus, mis võib mõjutada nende töö kvaliteeti. Töökoormus ületab justiitsministri käskkirjaga sätestatud soovituslikku koormust (40 klienti ühe ametniku kohta) ning jaotub regionaalselt ebaühtlaselt (nt Harjumaal on töökoormus keskmisest suurem).

³⁰ Tammiste, B. jt (2008) Joores sõidukijuhtimise eest kriminaalhooldusele suunatud isikute liiklusohutusprogrammis osalemise tulemuslikkuse analüüs. Justiitsministeerium. Tallinn.
<http://www.just.ee/39378>

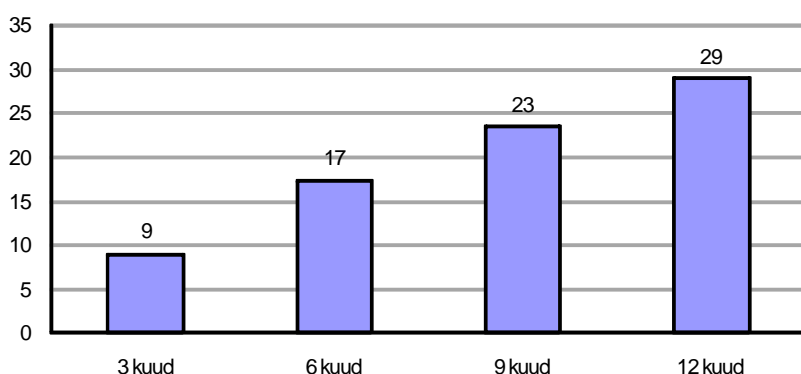
Vanglast ennetähtaegselt vabastamise lihtsustamine 2007. aastal tekitas probleeme (vabanes ohtlikke kurjategijaid), kuna kriminaalhooldusametnike arv ei kasvanud vastavalt töökoormuse kasvule ning see soodustas vigade teket; samas ei käsitletud ametnike arvates vigade hilisemal analüüsil koormuse suurenemise algpõhjust. Ametnikud märkisid, et vahistatute arvu vähendamisega kaasnev täiendav vajadus hinnata isikute riskiastet ilma kriminaalhooldusele täiendavaid ressursse andmata võib kaasa tuua negatiivseid tagajärgi. Ametnike koormust lisab ka elektroonilise valve laiendamine.

Väärtegude eest ÜKT käivitamisel tuleks ametnike sõnul jälgida, et ei tekiks ebasoovitavat konkurentsi ametkondade vahel, kus väärteo korras ÜKT-le suunatud isikute järelevalvet teostavate politseiametnike ja kriminaalhooldusametnike töötingimused (töökoormus, sõidukite kasutamise võimalus jm) märgatavalt erinevad. See võiks kaasa tuua mõnede töötajate siirdumise paremate töötingimustega ametikohale.

Aastatel 2007–2008 ÜKT-le suunatud isikute retsidiivsus

Käesolevas peatükis kirjeldatakse ÜKT tegijate poolt uute kuritegude toimepanemist (retsidiivsus) pärast ÜKT-le suunamist.³¹ Põhiliseks vaatlusperioodiks on 12 kuud ning sellest tulenevalt tuuakse andmed peamiselt 2007. aastal ÜKT-le suunatud isikute kohta.

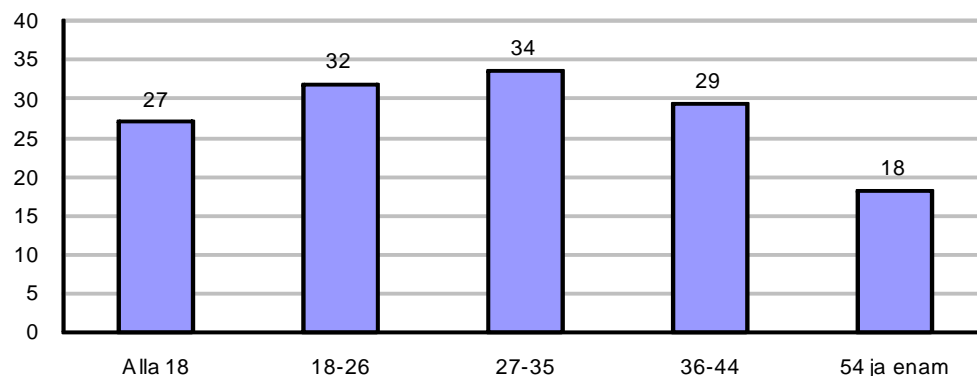
Kõigist 2007. aastal ÜKT-le suunatud isikutest pani 12 kuu jooksul vähemalt ühe uue mistahes liiki kuriteo toime 29% (368 isikut 1270-st analüüsiga hõlmatud isikust). Teistes riikides läbi viidud uuringud retsidiivsusest on näidanud, et kuriteo toime pannud isikute juurdekasv aja jooksul järjest aeglustub ning seda on oodata ka käesolevas uuringus vaatluse all olnud kontingendi puhul³².

Joonis 5. Uue kuriteo toime pannud isikute osakaal 2007. aastal ÜKT-le suunatud isikutest 3 kuni 12 kuud pärast ÜKT toimiku avamist (%)

Meeste retsidiivsus on naistega võrreldes märgatavalt kõrgem: 2007. aastal ÜKT-le suunatud 1120-st mehest pani 12 kuu jooksul toime uue kuriteo 346 ehk 31%; 150-st naisest 22 ehk 15%.

Uue kuriteo toimepanemise tõenäosus on suurim vanuserühmas 27–35 eluaastat. 2007. aastal suunati ÜKT-le 229 niisuguses vanuses isikut, kellest 12 kuu jooksul pani toime uue kuriteo 34% (üldine keskmine 29%). Kuriteo toime pannud isikute osakaal langes tunduvalt pärast 30nda eluaastaid.

Joonis 6. Uue kuriteo toime pannud isikute osakaal 2007. aastal ÜKT-le suunatud isikutest 12 kuud pärast ÜKT toimiku avamist ja 2008. aasta lõpuks erinevate vanuserühmade puhul (%)

³¹ Uue kuriteo all mõeldakse isiku kuriteos kahtlustatavana ülekuulamist pärast ÜKT toimiku avamise kuupäeva. Iga isiku puhul on arvestatud vaid esimest niisugust kuritegu.

³² Vt nt Rootsi kohta: http://www.bra.se/extra/pod/?action=pod_show&id=19&module_instance=11

Tuntavad erinevused retsidiivsuses ilmnevad erineval alusel suunatute puhul: 2007. aastal KrMS § 202 alusel ÜKT-le suunatud isikutest pani 12 kuu jooksul toime uue kuriteo 22%; KarS § 69 alusel suunatud isikutest aga 34%.

Uue kuriteo toimepanemise seoseid varasema karistatusega saab selgitada vaid süüdimõistetute puhul, kuna KrMS § 202 alusel suunatute võimalikust karistatusest andmed puuduvad. 2007. aastal KarS § 69 alusel suunatud isikutest oli 12 kuu jooksul uue kuriteo toime pannud isikute osakaal suurim varem vähemalt neli korda karistatud isikute puhul (48%); kõige väiksem oli korduvkuritegevus varem karistamata isikute seas (26%). Kokku pani varem karistatud isikutest 12 kuu jooksul uue kuriteo toime 37%.

Varem karistamata isikute erinevus teistest gruppidest küll vähenes pikema vaatlusperioodi puhul, kuid võib arvata, et nende poolt pikema aja jooksul toime pandud kuritegude arv jääb ikkagi väikemaks kui varem korduvalt karistatud isikute puhul (käesoleva töö raames ei selgitatud kuritegude koguarvu).

Uue kuriteo toimepanemise risk oli pikema aja jooksul suurim liikluskuriteo tõttu ÜKT-le suunatud isikutel, kellest pani uue kuriteo toime 12 kuu jooksul 33% ning 18 kuu jooksul 41%. Avaliku rahu vastase kuriteo eest ÜKT-le suunatute puhul olid samad näitajad vastavalt 34% ja 37% ning varavastase kuriteo eest ÜKT-le suunatute puhul 30% ja 38%.

Tabel 17. ÜKT-le 2007. aastal suunatud isikute osakaal, kes 6 kuni 18 kuud pärast ÜKT toimiku avamist pani toime uue kuriteo (enamlevinud kuriteoliigid, % suunatute arvust iga kuriteoliigi puhul)

Varasema kuriteo liik	6 kuud	12 kuud	18 kuud
Liikluskuriteod	22	33	41
Varavastased kuriteod	19	30	38
Isikuvastased kuriteod	11	23	33
Avaliku rahu vastased kuriteod	16	34	37
Avaliku usalduse vastased kuriteod	4	9	13
Õigusemõistmisevastased kuriteod	18	30	40

Varem isikuvastase kuriteo toime pannud isikute puhul võib vaatlusperioodi pikenemisega märgata retsidiivsuse taseme ühtlustumist teiste kuriteoliikidega. See on ootuspärane, arvestades isikuvastaste kuritegude suhteliselt väikest korduvust liikluskuritegude ja varavastaste kuritegudega võrreldes.

Kriminaalmenetlusregister võimaldab kirjeldada 2007. ja 2008. aastal ÜKT-le suunatud isikute poolt neil aastatel toime pandud (politseile teadaolevate) kuritegude koguarvu. Antud juhul ei arvestata ÜKT-le suunamise aega, s.t see võis olla ÜKT-le suunamise tinginud kuritegu, muu suunamisele eelnenud kuritegu või mõni sellele järgnenud kuritegu(dest). Tingituna isikute kaupa analüüsist ja et arvestada iga isikut vaid üks kord, võetakse ühel ja samal päeval registreeritud kuritegudest siinkohal arvesse vaid kõige raskem (karmima võimaliku karistusemääraga) või sama raskusega kuritegude puhul kõige väiksema KarS paragrahvi numbriga kuritegu (nt § 329 ja § 424 puhul viimane, § 121 ja § 199 lg 1 puhul esimene).

- Isikuvastase kuriteo pani aastatel 2007–2008 toime 116 ÜKT-le suunatud isikut, kellest vaid 5 isikut (4%) panid niisuguse kuriteo toime korduvalt (2 korda).
- Liikluskuritegude toimepanijaid oli 346; neist 345 juhtis sõidukit joores (KarS § 424). Korduvalt pani samasuguse kuriteo (§ 424) toime 71 isikut (17%); sh kaks korda 59 isikut, kolm korda 11 isikut ja neli korda üks isik.
- Varavastase kuriteo pani toime 248 isikut, kellest pani niisuguse kuriteo korduvalt toime 70 isikut (28%); sh kaks korda 52 isikut, kolm korda 12 isikut, neli korda 6 isikut ja viis korda 2 isikut.
- Avaliku rahu vastase kuriteo pani toime 112 isikut, kellest pani niisuguse kuriteo korduvalt toime 11 isikut (10%); sh kaks korda 10 isikut ja kolm korda üks isik.

Õigusemõistmisevastase kuriteo eest ÜKT-le suunamisel on reeglina olnud tegu karistuse kandmisest kõrvalehoidumisega (KarS § 329); realselt on tegu olnud varem joores sõidukijuhtimise tõttu juhtimisõigusest ilma jäetud isiku poolt ebaseadusliku sõidukijuhtimisega.³³ Seda liiki kuritegudena arvestatakse siinkohal vaid kainelt sõidukit juhtinud isikuid, kuna samaaegselt joores sõidukijuhtimise korral on lisaks tegu liikluskuriteoga (KarS § 424), mille eest ette nähtud maksimaalne karistus on raskem ning arvesse võetakse vaid viimane. Varem sõidukijuhtimisega seotud kuriteo (liikluskuriteod ja õigusemõistmisevastased kuriteod kokku) toime pannud isikud moodustasid kõigist 2007. aastal ÜKT-le suunatud ja 12 kuu jooksul uue kuriteo toime pannud isikutest 40%.

Uue kuriteo toimepanemise tõenäosus oli olenemata varasema kuriteo liigist üldjuhul suurem süüdimõistetute puhul, võrreldes KrMS § 202 alusel ÜKT-le suunatud isikutega. Väike isikute arv ei võimalda üksikuid kuriteoliike täpsemalt võrrelda.

Kuni 30-aastaste puhul oli uueks kuriteoks kõige sagedamini varavastane kuritegu, vanemate õigusrikkujate puhul aga korduv joores sõidukijuhtimine või karistuse kandmisest kõrvalehoidmine (juhtimisõigusest sõidukijuhtimine).

Uus kuritegu oli sageli liigiliselt sama või lähedane (kuulus samasse KarS-i peatükki) varasema kuriteoga, seda eeskätt liikluskuritegude puhul. Liikluskuriteo eest ÜKT-le suunatud isikute poolt kuni 2008. aasta lõpuni toime pandud uutest kuritegudest moodustasid kaks kolmandikku taas liiklusega seotud kuriteod³⁴. Varavastase kuriteo eest ÜKT-le suunatud ja enne 2008. aasta lõppu uue kuriteo toime pannud isikutest ligi 60% pani taas toime varavastase kuriteo; neist enam kui pooltel juhtudel oli tegu vargusega.

Arvestades koos isikuvastase ja avaliku rahu vastase kuriteo tõttu ÜKT-le suunatud ning 2008. aasta lõpuks taas kuriteo toime pannud isikuid, moodustasid poole nende poolt toime pandud uutest kuritegudest vägivaldsed kuriteod³⁵. Varem muud liiki kuriteo toime pannud isikute puhul oli vägivaldsete kuritegude osakaal uute kuritegude hulgas kolm korda väiksem.

³³ Kriminaalmenetlusregistri andmetel oli kõigi 2008. aastal KarS § 329 alusel registreeritud 978 kuriteo puhul tegu mootorsõiduki juhtimisega isiku poolt, kellelt oli sõiduki juhtimise õigus ära võetud.

³⁴ Kaasa arvatud õigusemõistmisevastased kuriteod (sõidukijuhtimine ilma juhtimisõigusega).

³⁵ Kehaline väärkohtlemine, avaliku korra raske rikkumine, röövimine, raske tervisekahjustuse tekitamine.

Kasutatud allikad

Bouffard, J. A. & Muftic, L. R. (2007). The Effectiveness of Community Service Sentences Compared to Traditional Fines for Low-Level Offenders. – The Prison Journal. Vol. 87, No. 2, 171–194.
<http://tpj.sagepub.com/cgi/content/abstract/87/2/171>

Community Service. Last updated: 03 September 2008. Glasgow City Council.
http://www.glasgow.gov.uk/en/Residents/Care_Support/CriminalJustice/Communityservice

Harris, R. J. & Wing Lo, T. (2002). Community Service: Its Use in Criminal Justice. – International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology. Vol. 46, No. 4, 427–444.
<http://ijo.sagepub.com/cgi/content/abstract/46/4/427>

Jopa puolet yhdyskuntapalvelusta voi pian olla kuntoutusta (2009). Helsingin Sanomat / STT. 27.04.2009. <http://www.hs.fi/kotimaa/artikkeli/Jopa+puolet+yhdyskuntapalvelusta+voi+pian+olla+kuntoutusta/11352454900>

Karistusseadustik (2009). <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13164118>

Keinänen, A. (2008). Yhdyskuntapalvelu empiirisen kriminologisen tutkimuksen kohteena. Akateeminen väitöskirja. Joensuun yliopisto. Joensuu.
http://joypub.joensuu.fi/publications/dissertations/keinanen_yhdyskuntapalvelu

Kirspuu, K. (2002). Senine kogemus üldkasuliku töö kohaldamisel kriminaalhoolduses Tartu maakohutu kriminaalhooldusosakonna näitel. Bakalaureusetöö. Juhendaja J. Strömpl. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduskond, sotsiaalpoliitika õppetool. Tartu.
http://www.vangla.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=4501/kaido_kirspuu.pdf

Kriminaalhooldusseaduse, vangistusseaduse, karistusseadustiku, karistusseadustiku rakendamise seaduse ja kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seadus (2006). Vastu võetud 27. septembril 2006. <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12743811>

Kriminaalkodeks (2002). <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=184289>

Kruusement, A. (2003). Üldkasulik töö alternatiivkaristusena kriminaalõiguses. Bakalaureusetöö. Juhendaja prof J. Sootak. Tartu Ülikooli õigusteaduskond, kriminaalõiguse õppetool. Avatud Ülikool. Tallinn. http://www.vangla.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=4515/yldksulik_kruusement.pdf

Kuritegevus Eestis 2008 (2009). Justiitsministeerium. Tallinn.

Lappi-Seppälä, T. & Niemi, H. (2008). Rangaistuskäytännön yleiskuvaus. – Rikollisuustilanne 2007. Helsinki: OPTL:n tutkimuksia 238, lk 331-360. <http://www.optula.om.fi/uploads/clqngwmnvrtdi.pdf>

Linderborg, H. (2003). Yhdyskuntapalvelu rangaistuksena. HAASTE-lehti. Oikeusministeriö.
<http://www.haaste.om.fi/10556.htm>

Linderborg, H. (2003). Yhdyskuntapalvelu rangaistuksena. Yhteiskuntapolitiikka 68, 2003:1.
<http://www.stakes.fi/yp/2003/1/031linderborg.pdf>

Pops, K. (2003). Kriminaalhooldus alternatiiviks vanglale. Diplomitöö. Juhendaja K. Kask. Tartu Ülikooli Pärnu Kolledž, sotsiaaltöö korralduse lektoraat. Pärnu.
http://www.vangla.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=4503/krimh_altern_vangla_pops.pdf

Protecting Scotland's Communities: Fair, Fast and Flexible Justice (2008). The Scottish Government. Edinburgh. <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2008/12/16132605/0>

Recidivism (2009). The Swedish National Crime for Crime Prevention.

http://www.bra.se/extra/pod/?action=pod_show&id=19&module_instance=11

Reforming and Revitalising (2007). Report of the Review of Community Penalties. The Scottish Government. Edinburgh. <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2007/11/20142739/0>

Sootak, J. ja Pikamäe, P. (koostajad) (2002). Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. Juura Tallinn.

Tammiste, B., Ahven, A. ja Kruusement, A. (2008) Joobes sõidukijuhtimise eest kriminaalhooldusele suunatud isikute liiklusohutusprogrammis osalemise tulemuslikkuse analüüs. Justiitsministeerium. Tallinn. <http://www.just.ee/39378>

The Effectiveness of Community-Based Sanctions in Reducing Recidivism (2002). Oregon Department of Corrections.

http://www.oregon.gov/DOC/TRANS/CC/docs/pdf/effectiveness_of_sanctions_version2.pdf

Työryhmä: Yhä useampi rikollinen yhdyskuntapalveluun (2006). Helsingin Sanomat. 10.10.2006.

<http://www.hs.fi/omaelama/artikkeli/Ty%C3%B6ryhm%C3%A4+Yh%C3%A4+useampi+rikollinen++yhdyskuntapalveluun/HS20061010S11YO03rdt>

Üldkasuliku töö ettevalmistamise, täitmise ja järelevalve kord (2004). Vastu võetud justiitsministri 25. juuni 2004. a määrusega nr 49, jõustunud 5.07.2004.

<https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=13067721>

Üldkasuliku töö korraldamise meetodika (2004). Justiitsministeerium. Tallinn.

Yhdyskuntapalvelu (2009). Kriminaalihuoltolaitos. <http://www.kriminaalihuolto.fi/15139.htm>

Lisa 1. ÜKT välisriikides

Soome

Üldkasulikku tasuta tööd (ÜKT, *yhdyskuntapalvelu*) kestusega 20–200 tundi saab määrata järgmistel tingimustel:

- kui kuriteo eest määratakse kuni 8 kuud kestev mittetingimuslik vanglakaristus;
- süüdistatav nõustub ÜKT-ga;
- võib arvata, et süüdistatav tuleb toime ÜKT-ga.³⁶

Enam kui aasta kestva tingimisi vangistuse lisakaristusena saab ÜKT-d määrata kuni 90 tundi. ÜKT-d tehakse algselt mõistetud vanglakaristusega sama ajavahemiku jooksul põhitoöst või õppimisest vabal ajal.

Vanglakaristuse ja ÜKT asendamise suhet pole õigusaktides sätestatud, kuid seda puudutavate juhiste kohaselt asendatakse üldjuhul üks päev vangistust ühe tunni ÜKT-ga. Töö toimub kindla plaani alusel 3–4 tundi korraga ning reeglina 2 korda nädalas; seega tehakse ühes kuus 25–30 tundi. Näiteks kestab 100 tunni ÜKT sooritamine tavaliselt 3–4 kuud; sama kestusega vanglakaristusest kannab esmakordselt vang mõistetu reaalselt 50 päeva ja varem karistatud isik kaks kolmandikku ehk ligikaudu 66 päeva – seega kestab vanglakaristus vähem kui selle asenduseks määratud ÜKT.

ÜKT-le suunamiseks koostab kriminaalhooldusamet (KHA) prokuröri taotlusel sobivusraporti, milles hinnatakse süüdistatava võimalusi ÜKT kohustuse täitmiseks. Töökoha määrab KHA, kes sõlmib lepingu tööandjaga. Süüdimõistetule püütakse leida talle kohane töö.

ÜKT tegijale seatud nõuete (täitmiskava) rikkumisele järgneb karistus: kerge rikkumise puhul (nt hilinemine) suuline või kirjalik hoiatus; raske rikkumise korral (nt mitteilmumine või joolesolek töökohal) võidakse ÜKT katkestada ja asi anda prokuröri menetlusse, kes võib kohtult taotleda järelejäänud karistuse muutmist vangistuseks. Vangistus võib järgneda ka uue kuriteo toimepanemisel.

ÜKT tööandjaks võib olla avalik institutsioon (riik, kohalik omavalitsus, omavalitsusliit, kirikukogudus vm), avalik-õiguslik organisatsioon või mittetulundusühing (liit, spordiselts, fond vm). Tööandjaks ei saa olla ettevõtte või eraisik. Tööandjale kompensatsiooni ei maksta. Kogu Soomes on ÜKT tegijate rakendamiseks tehtud leping ca 2600 tööandjaga.

Tööülesanded on tavaliselt abistavat laadi. Levinumad on kohaliku omavalitsuse asutustes (hooldus- ja rehabilitatsiooniasutused, haiglad, tervisekeskused) hoone ja ruumide korrashoiuga või toitlustamisega seotud tööd; samuti omavalitsuste korraldatud vaba aja veetmise ja spordiüritustega seotud teenindavad tööd. Kirikukogudused pakuvad sageli tööd kalmistute korrastamisel. Viimastel aastatel on omavalitsuste poolt pakutud ca 55% ning riigi poolt ca 2% töökohtadest³⁷.

ÜKT-ga seotud põhjendatud sõidukulud kompenseeritakse. Igas töökohas on kontaktisik, kes peab sidet KHA-ga. Viimase töötaja külastab regulaarselt töökohta ja peab sidet ka telefoniga.

Kehtiva seaduse kohaselt võib kuni 10 tundi ÜKT-d asendada sõltuvuse vähendamisele suunatud või muus retsidiivsus vähendavas programmis osalemisega. Sõltuvusravi korraldatakse koostöös kohaliku A-kliinikuga; jooles sõidukijuhtimise eest korduvalt süüdi mõistetutele on mõeldud liiklusohutusprogrammid.

Praegu on menetluses seaduseelnõu, mille järgi saaks alates 2010. aastast erinevateks rehabilitatsiooniprogrammideks (sõltuvusravi, viha juhtimise kursused jm) kasutada kuni poolt

³⁶ Üldiste põhimõtete ja kehtivate reeglite kirjeldus põhineb Soome kriminaalhooldusameti koduleheküljel avaldatud infol (27.04.2009). <http://www.kriminaalihuolto.fi/15139.htm>

³⁷ Lappi-Seppälä, T. & Niemi, H. (2008). Rangaistuskäytännön yleiskuvaus. – Rikollisuustilanne 2007. Helsinki: OPTL:n tutkimuksia 238, lk 331-360. <http://www.optula.om.fi/uploads/clqngwmnvrtdi.pdf>

määratud ÜKT mahust; pikkade karistuste korral aga kuni 30 tundi³⁸. 2006. aastal sama teema käsitlemisel märkis justiitsministeeriumi töörühm, et ÜKT-le määramine ei ole sageli olnud võimalik alkoholi- või narkosõltuvuse tõttu, kuid sõltuvusravi sidumisel ÜKT-ga endisest tugevamini võiks aastas vangi mõista umbes 400 inimest vähem, mis tähendaks igapäevaselt umbes 50 isiku võrra väiksemat vangide arvu; samuti väheneks retsidiivsus³⁹.

Henrik Lindeborgi uurimuses (2003) selgitati mh ÜKT tegijate motivatsiooni ning rahulolu erinevat laadi töödega.⁴⁰ Küsitletute (28 meest) tööülesanded olid järgmised: abistamine ja hoone korrashoid vanurite teeninduskeskuses või vanadekodus (koristustööd, abitööd köögis, hommikusöögi viimine koju, vanurite abistamine jalutuskäikudel või muud laadi juuresolek, abistamine päevakeskuses (koristamine, abistamine toidujagamisel jm), abistamine vaegarenguga isikute hooldusasutuses (abistamine igapäevatoimingutes ja hoolsuses), abistamine erafondide poolt ülalpeetavais vaegnägemisega isikute teeninduskeskuses, abistamine haiglas (toidu viimine osakondadesse, õue koristamine jm), arstitöö haiglas⁴¹, abistamine heategevusorganisatsiooni poolt korraldatud „kirbuturgudel“ (laadimistööd jm); remonditööde tegemine ja kalmistu korrastamine kirikukogudustes (lisaks juhtis üks isik seal vestlusring); üks isik tegutses IT-ala õpetajana kutsekoolis ning üks isik kutsekoolis tugiisikuna. Suhtumine töösse sõltus töö laadist: peamiselt koristustöid tegevad isikud suhtusid sellesse enamasti kui mitte midagi andvasse karistusse; muud tööd tegijate suhtumine oma töösse oli märksa positiivsem. Samas pidas enamik küsitletuid ÜKT-d oma elus siiski positiivseks etapiks ja nad nägid selles võimalust senist elukäiku muuta, eriti varem vanglas olnud isikud.

2006. aastal muudeti kuni 8-kuulistest tingimusteta vanglakaristustest ÜKT-ks 35% (3310 juhul 9214-st). Joobes sõidukijuhtimise eest⁴² karistatute puhul oli see näitaja 49%, kehalise väärkohtlemise puhul 36%, varguste puhul 20% ja muud liiki kuritegude puhul 24%. Samal aastal oli kõigist ÜKT tegijaist 61% pannud toime joobes sõidukijuhtimisega seotud kuriteo, 12% kehalise väärkohtlemise, 9% varguse ning 19% muud liiki kuriteo.⁴³

2007. aastal ÜKT-d alustanud 3411-st isikust sooritas selle lõpuni 81%. Iga alustanud isiku kohta sooritati keskmiselt 77 ÜKT tundi (k.a katkestanute poolt sooritatud tunnid). Juhul kui ÜKT asemel oleks kõigi isikute puhul jäänud jõusse algselt määratud vangistus, oleks vangide arv olnud igapäevaselt umbes 400–500 võrra suurem (samal aastal oli vangide keskmine arv päevas 3551).⁴⁴

Šotimaa (Glasgow)⁴⁵

Üldkasulik tasuta töö (ÜKT, *community service*) on vangistuse alternatiiviks, mida kohus saab praegu määrata kuni 80–300 tundi. Kohustus tuleb täita ühe aasta jooksul alates kohtu otsusest. Tööd tehakse põhitööst või õppimisest vabal ajal, nädalas maksimaalselt 21 tundi kolme päeva jooksul.

Šotimaa valitsuse kava kohaselt, mis peaks jõustuma 2009. aasta lõpuks, muudetakse mõnevõrra ÜKT korraldust. Uue korra kohaselt saab seda määrata 20–300 tundi ning kohustus tuleb täita senise 12 kuu asemel 6 kuu jooksul; sealjuures kuni 100 tunni puhul 3 kuu jooksul (juhul kui kohus ei otsusta määrata teistsugust tähtaega). Sel viisil tagatakse, et kuriteo ja karistuse vahele ei jää liiga pikk aeg ning süüdlane tajub nendevahelist seost.⁴⁶

³⁸ Jopa puolet yhdyskuntapalvelusta voi pian olla kuntoutusta (2009). Helsingin Sanomat / STT. 27.04.2009.

<http://www.hs.fi/kotimaa/artikkeli/Jopa+puolet+yhdyskuntapalvelusta+voi+pian+olla+kuntoutusta/11352454900>

³⁹ Työryhmä: Yhä useampi rikollinen yhdyskuntapalveluun (2006). Helsingin Sanomat. 10.10.2006.

<http://www.hs.fi/omaelama/artikkeli/Ty%C3%B6ryhm%C3%A4+Yh%C3%A4+useampi+rikollinen++yhdyskuntapalveluun/HS20061010SI1YO03rdt>

⁴⁰ Linderborg, H. (2003). Yhdyskuntapalvelu rangaistuksena. HAASTE-lehti. Oikeusministeriö.

<http://www.haaste.om.fi/10556.htm>; Linderborg, H. (2003). Yhdyskuntapalvelu rangaistuksena.

Yhteiskuntapolitiikka 68, 2003:1. <http://www.stakes.fi/yp/2003/1/031linderborg.pdf>

⁴¹ Üks joobes sõidukijuhtimise eest karistatud 56-aastane arst.

⁴² Mitme kuriteo eest karistamisel on siin ja järgnevalt arvestatud peamist ehk kõige raskemat kuritegu.

⁴³ Lappi-Seppälä, T. & Niemi, H. (2008). Rangaistuskäytännön yleiskuvaus. – Rikollisuustilanne 2007. Helsinki:

OPTL:n tutkimuksia 238, lk 331-360. <http://www.optula.om.fi/uploads/clqngwmnvrtdi.pdf>

⁴⁴ Samas.

⁴⁵ Community Servic. Glasgow City Council. Last updated: 03 September 2008.

http://www.glasgow.gov.uk/en/Residents/Care_Support/CriminalJustice/Communityservice

⁴⁶ Protecting Scotland's Communities: Fair, Fast and Flexible Justice (2008). The Scottish Government.

Edinburgh. <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2008/12/16132605/0>

ÜKT nõuete rikkumisel viiakse juhtum kohtusse, kes võib määrata ÜKT jätkamise koos trahviga, määrata täiendavaid töötunde või tühistada algse korralduse ning määrata niisuguse karistuse, mida oleks saanud mõista ÜKT-le suunamise asemel (sageli on selleks vangistus).

Glasgow's määratakse ÜKT ligikaudu 1000 isikule aastas (2006. aastal oli linnas 580 000 elanikku). ÜKT korraldamise eest vastutab linnavõim (*City Council*) ning selle sooritamise järelevalvet teostavad kriminaalhooldusametnikud.

ÜKT ei tohi ohustada palgaliste töötajate töövõimalusi. Enne tööleasumist peavad kõik ÜKT-le suunatud isikud läbima kolmetunnise sissejuhatava kursuse, milles käsitletakse:

- ÜKT-le suunamise tingimusi;
- käitumishõudeid;
- oodatavaid töötulemusi;
- nõudeid töökohal viibimisele;
- distsiplinaarprotseduure;
- tervishoidu ja tööohutust.

Töökoht määratakse pärast kriminaalhooldusametniku poolset hindamist, milles arvestatakse isiku varasemaid karistusi ja isikuomadusi. Tööle määramine võib toimuda rühmadena või individuaalselt, vastavalt töö laadile.

Rühmatööd

Rühmadesse kuulub maksimaalselt 4–5 inimest, kes töötavad kriminaalhooldusametniku järelevalve all. Tööd tehakse peamiselt klientide kodudes, piirkondlikes keskustes ja kirikutes.

Haljastustööd tegevate rühmade ülesanded ulatuvad lihtsast muruniitmisest ja aedade korrastamisest kuni laiaulatuslike maastikukujundusprojektideni. Näiteid viimastest töödest:

- korrastustööd kirikule kuuluvas vaimsete häiretega isikute ühiselamus;
- seni kasutamata maatüki tarastamine, heakorrastamine ja kujundamine (jalgteede rajamine, vaatetorni ja kasvuhoone rajamine jm); seda kasutatakse õppimiskustega isikute aiandusalaseks koolitamiseks ning on neile ühtlasi puhkealaks;
- karistatud isikute öömaja ümbruse korrastamine.

Värvimis- ja viimistlustööde rühmad töötavad peamiselt kodudes väljaõppinud spetsialistide järelevalve all, kes teevad kindlaks rühma liikmete oskused ning neid kasutades võidakse teha ka täiendavaid töid (nt pottsepatööd). Töid tehakse vanurite, üksikvanemate ja erivajadustega perekondade/üksikisikute kodudes. Niisugused rühmad võivad töötada ka avalikel objektidel. Tüüpilisteks töödeks on pottsepatööd, puidupoleerimine, värvimine jm,

Tisleritööd tegevd rühmad töötavad erinevatel objektidel, aidates kodudes vanureid, üksikvanemaid ja erivajadustega isikuid; samuti laste mängurühmi, mittetulundusühinguid ja heategevusorganisatsioone. Tüüpilisteks töödeks on aedade rajamine, puitpõrandate tegemine, aiämööbli valmistamine, lastemööbli ja mänguasjade valmistamine, mööbli remont, köögimööbli paigaldamine, riulite ehitamine ja kokkupanek, kappide ehitamine, uste sobitamine.

„Kerge tööde“ rühmad pakuvad võimaluse neile süüdimõistetutele, kes on tervise või puude tõttu varem osutunud ebasobivaks tavalise ÜKT jaoks. Viimastel aastatel on kasvanud ÜKT-le suunatud tõsiste sõltuvusprobleemidega isikute arv. Tavaliselt paigutatakse nad niisugustesse rühmadesse, et selle läbi toetada püüdeid sõltuvusest vabanemiseks. Tüüpilisteks töödeks on kerge mööbli kokkupanek, klaasimaalimine, pinkide ja laudade valmistamine, laste mänguasjade valmistamine. Nende poolt valmistatud toodete müügiga kogutakse raha heategevusorganisatsioonidele.

Ainult naistest koosnevad rühmad pakuvad naistele vajadusel turvalist keskkonda. Tüüpilisteks töödeks on värvimis- ja viimistlustööd, kerge mööbli kokkupanek, klaasimaalimine, pinkide ja laudade valmistamine, laste mänguasjade valmistamine.

Individuaalsed tööd

Individuaalset tööd tehakse määratud juhendaja järelevalve all, kes töö kulgemisest informeerib kriminaalhooldusametnikku. Töid tehakse näiteks mittetulundusühingute, heategevuspoodide, kirikute ja kindlate vajadustega gruppide (nt puudega inimesed) heaks.

Glasgow's on enam kui 200 tööandjat individuaalse töö tegijaile. Mõned näited:

- vanurite hooldekodud, päevakeskused, toitlustuskohad;
- puudega või vaimsete häiretega inimesi teenindavad asutused;
- multikultuursed asutused, nt vanurite päevakeskused ja noorteklubid;
- lasteaiad, pikapäevarühmad ja noorteklubid;
- kodututega tegelevad asutused;
- loomakaitseorganisatsioonid.

Tüüpilisteks töödeks on haljastus ja heakorratööd, toitlustamisega seotud tööd, vanurite ja erivajadustega inimestele kaaslaseks olemine ning nende abistamine, eskortimine ja sõidutamine, haldus- ja kontoritööd, abitööd kaupluses, kodused tööd, mööbli uuendamine ja restaureerimine.

Lisa 2. ÜKT-le suunatud isikute sotsiaal-demograafiline koosseis

Kodakondsus

	Arv		%	
	2007	2008	2007	2008
Eesti	1042	1328	80,3	78,2
Kodakondsuseta	172	232	13,3	13,7
Vene	39	79	3,0	4,6
Muu	7	12	0,5	0,7
Pole teada	37	48	2,9	2,8
KOKKU	1297	1699	100,0	100,0

Rahvus

	Arv		%	
	2007	2008	2007	2008
Eestlane	883	1100	68,1	64,7
Venelane	338	483	26,1	28,4
Muu	39	63	3,0	3,7
Pole teada	37	53	2,9	3,1
KOKKU	1297	1699	100,0	100,0

Perekonnaseis

	Arv		%	
	2007	2008	2007	2008
Vallaline	786	974	60,6	57,3
Vabaabielus	217	315	16,7	18,5
Abielus	157	226	12,1	13,3
Lahutatud	82	112	6,3	6,6
Lesk	8	12	0,6	0,7
Pole teada	47	60	3,6	3,5
KOKKU	1297	1699	100,0	100,0

Haridustase

	Arv		%	
	2007	2008	2007	2008
Alg	212	287	12,5	16,9
Põhi	582	761	44,9	44,8
Kesk	228	281	17,6	16,5
Keskeri	182	238	14,0	14,0
Kutse	21	28	1,6	1,6
Kõrg	27	40	2,1	2,4
Muu	5	6	0,4	0,4
Pole teada	40	58	3,1	3,4
KOKKU	1297	1699	100,0	100,0

Tegevusala

	Arv		%	
	2007	2008	2007	2008
Töötab	480	575	37,0	33,8
Õpilane	282	350	21,7	20,6
Juhutööd	229	301	17,7	17,7
Tegevuseta	99	172	7,6	10,1
Töotu	75	123	5,8	7,2
Pensionär	45	69	3,5	4,1
Muu	35	42	2,7	2,5
Üliõpilane	10	14	0,8	0,8
Töötab ja õpib	12	6	0,9	0,4
Ajateenistuses	0	1	0,0	0,1
Pole teada	30	46	2,3	2,7
KOKKU	1297	1699	100,0	100,0

Lisa 3. Küsimustik ÜKT tegijaid rakendavatele tööandjatele

Justiitsministeerium viib läbi uuringut kuriteo toime pannud isikute suhtes kohaldatava üldkasuliku töö (ÜKT) efektiivsusest. Eesmärgiks on selgitada, kuivõrd tulemuslik on ÜKT uute kuritegude ärahoidmisel ning kas selle kohaldamisel esineb probleeme. Siinjuures arvestame ÜKT tegijaid rakendanud tööandjate hinnanguid.

Oleme saatnud juuresoleva küsimustiku neile tööandjatele, kes kriminaalhooldusosakondadelt saadud andmete järgi rakendasid 2008. aastal vähemalt 5 üldkasulikule tööle suunatud inimest.

Palume Teil vastata küsimustikule 18. maiks. Vastuseid ootame asjakohaste küsimuste osas ka juhul, kui Teie asutus ÜKT tegijaid ise ei rakenda, vaid olete nõ tellija rollis.

Vastused palume märkida iga küsimuse järele uuele reale.

Uuringu aruandes ei viidata Teie ettevõttele/asutusele nimeliselt, kuid Teie vastuste alusel saame vajadusel teha kriminaalhooldusosakondadele ettepanekud töö paremaks korraldamiseks.

ÜKT tegijate rakendamine Teie ettevõtte/asutuse poolt

1. Millise maakonna kriminaalhooldustalitusega Teie ettevõtte/asutus koostööd teeb?
2. Mis motiveerib Teid ÜKT tegijate tööjõudu kasutama? Mis aastast olete neid rakendanud? Kui palju inimesi (nt aastas)?
3. Kas Te olete seadnud kriminaalhooldusosakonnale eeltingimusi, milliseid isikuid olete nõus rakendama (nt töösused, vanus, toime pandud kuriteo liik vm)?
4. Kas olete alati saanud Teie poolt pakutava töö jaoks sobivaid ÜKT tegijaid? Kui mitte, siis mis pole sobinud?
5. Kas olete saanud piisavalt infot ÜKT tegijate taustast? Kui mitte, siis mille kohta vajaksite rohkem infot?
6. Millist laadi töödel on ÜKT tegijaid rakendatud?
7. Kas on esinenud raskusi ÜKT tegijaile sobiva töö leidmisega? Kui jah, siis mille tõttu?
8. Kas on esinenud raskusi ÜKT tegijaile sobiva tööaja leidmisel (nt arvestades nende transpordivõimalusi)?
9. Kuidas hindate ÜKT tegijate koostöövalmidust oma juhendajaga? Kas näete võimalusi ÜKT tegijate töömotivatsiooni ja koostöövalmidust tõsta?
10. Kas olete ettevõtte/asutuse seisukohalt rahul ÜKT tegijatega? Kas nende rakendamine on end õigustanud?
11. Kas olete rakendanud ka alaealisi? Kuidas on ÜKT neile sobinud?
12. Kas Teie hinnangul on ÜKT avaldanud positiivset mõju selle tegijaile? Kui jah, siis milles see on avaldunud?
13. Kas ÜKT tegijatega on Teie ettevõtte/asutuse jaoks kaasnenud probleeme? Kui jah, siis milles need on avaldunud (nt tööle mitteilmumine, alkoholi tarvitamine vm)?
14. Kuidas hindate oma koostööd kriminaalhooldustalitusega? Kas Teil on selle kohta ettepanekuid?

Üldised hinnangud seoses ÜKT-ga

15. Millist laadi tööd Teie hinnangul ÜKT tegijaile sobivad ning millised mitte?
16. Millise taustaga või omadustega isikud Teie arvates ÜKT-le suunamiseks ei sobi? (Nt teatud liiki kuritegusid toime pannud isikud, teatud vanuses isikud vm)
17. Millistele isikutele Teie ettevõtte/asutuse poolt pakutav töö kõige paremini sobib – arvestades isiku vanust, kvalifikatsiooni, varasemat või praegust põhitööd, kuriteo liiki jm?
18. Kas tuleks midagi muuta ÜKT üldises korralduses?
19. Kas soovitaksite ÜKT tegijate kasutamist teistele ettevõtetele/asutustele või oma kolleegidele?